

ABONNERAT EXEMPLAR

SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

MED STÖD AV K. VITT. HIST. O. ANT. AKAD.

UTGIVET AV SIGURD CURMAN

OCH JOHNNY ROOSVAL

UPPLAND

BAND I. HÄFTE I.
DANDERYDS
SKEPPSLAG

MELLERSTA DELEN
BEARBET. AV
SVEN BRANDEL

Danderyds kyrka. Sid. 1-68.

KYRKOR

I

DANDERYDS SKEPPSLAG

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

UTARBETAT AV

SVEN BRANDEL

FÖRRA DELEN

MED STÖD AV KUNGL. VITT.
HIST. OCH ANT. AKADEMIEN
UTGIVET AV S. CURMAN
OCH J. ROOSVAL

STOCKHOLM
P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG

PAPPER FRÅN LESSEBO

STOCKHOLM 1918

KUNGL. HOFBOKTR. IDUNS TRYCKERI-A. B.

[162724]

FÖRORD.

Då ett nytt häfte av Sveriges Kyrkor härmed överlämnas till allmänheten, önska utgivarne med tacksamhet betona den betydelse för häftets tillkomst, som legat i en församlings, Danderyds, intresse för sin kyrkas minnen. Då Danderyds kyrka åter öppnades till gudstjänst efter genomgången lycklig restaurering, ville församlingen utgiva en beskrivning över sin vackra kyrka och dess skatter och sökte därvid fördenskull samarbete med det av undertecknade utgivna verket SVERIGES KYRKOR, konsthistoriskt inventarium. Det var med stor glädje, vi mottogo uppdraget att i samband med kyrkans bearbetande och beskrivning för nämnda verk utarbета den av församlingen önskade minnesskriften. Denna har under redaktion av undertecknade skrivits av Arkitekten Sven Brandel.

Vi hade förmånen att under hela arbetet åtnjuta hjälp och stöd av Doktor Emil Ekhoﬀ, som å församlingens vägnar deltog i redaktionsarbetet och därvid utom annat ställt till förfogande de viktiga iakttagelser och rön, han under restaureringsarbetet 1915 haft tillfälle att göra. Det är oss också en lika kär som bjudande plikt att betyga Doktor Ekhoﬀ vår särskilda tacksamhet för all lämnad hjälp.

Vi hava också att erkänna mycken och värdefull hjälp av åtskilliga andra forskare. Sålunda lämnade Fröken Agnes Branting godhetsfullt upplysningar om textilierna; Lektor E. Brate ställde sina forskningar om runstenarna i kyrkan till förfogande; Friherre R. Cederström lämnade värdefulla upplysningar om den gamla Banérskölden, hjälmen m. fl. föremål. Docenten friherre Carl

R. af Ugglas medverkade mycket ingående vid bestämmande av kyrkans skulpturföremål, såväl de medeltida som de från nyare tid stammande; Doktor Upmark ställde sin omfattande kännedom rörande silverstämplar och svensk guldsmedskonst till förfogande. Slutligen tillät kyrkans restauratör Professor L. I. Wahlman oss att förfoga över hans ritningar, föreningen Pietas över dess fotografier av textilierna.

Sedan minnesskriften över Danderyds kyrka utkommit, ha även övriga kyrkor i Danderyds skeppslag bearbetats av samme författare, Arkitekten S. Brandel. Av dem komma nu Täby och Lidingö till utgivande i samband med Danderyd, vars beskrivning i allt väsentligt överensstämmer med minnesskriftens text. Även för de två nytillkomna kyrkoberskrivningarna ha vi haft att tacka Fröken A. Branting och Dr G. Upmark för bistånd vid textiliers och silverföremåls bestämmande. Vidare har Lektorn Dr Johan Bergman haft godheten att kontrollera och korrigera upplösningarna av förkortningar i de i Täby kyrkas valvmålningar förekommande latinska inskrifterna, ävensom dessas översättningar från latin till svenska. Amanuensen Ivar Simonson har ur bouppteckningarna i Rådhusarkivet lämnat data angående de Stockholmsborgare, som nämnas i de tre kyrkoberskrivningarna. Amanuensen Sigurd Wallin har meddelat erfarenheter angående Albertus Pictor. Artisten Allan Norblad har för reproduktion utlånat fotografier från Lidingö kyrka. Utgivarne framföra härmed sitt värdsamma tack till alla dem som sålunda på ett värdefullt och älskvärt sätt givit arbetet sitt bistånd.

Undertecknade begagna detta tillfälle att uppmana samtliga för konsten och dess historia, för kyrkan och hennes hävder, för hembygd och hembygds-kunskap intresserade personer och institutioner att omedelbart subscribera på verket **SVERIGES KYRKOR**, som endast genom ett betydligt ökat abonnentantal kan helt förverkliga sin idé.

Vi uttala även den förhoppningen att andra församlingar, som förbereda en kyrkas restaurering, ville liksom Danderyds försam-

ling beakta möjligheterna av ett samarbete med SVERIGES KYRKOR, då det gäller att låta anställa forskning angående kyrkans historia och utarbета en minnesskrift över densamma. En grundlig vetenskaplig undersökning i god tid före restaureringen, en noggrann vetenskaplig kontroll under densamma samt tryckandet av en sakkunnigt utförd minnesskrift borde anses som en traditionell plikt för svenska kyrkor.

Stockholm i november 1917.

SIGURD CURMAN.

JOHNNY ROOSVAL.

FÖRKORTNINGAR ANVÄNDA I DETTA HÄFTE.

- AFRITNINGAR=Afritningar af Kyrkor och Kyrko-vapen i Upland. 2 bd.
Manuskript i Kgl. Bibl., Sthlm; märkt F13:a och b. Teckningarna utförda åren 1680—1685 av Antikvitetskollegiets tecknare Johan Leitz och Petrus Helgonius.
- ANTIKVITETSBOKEN=Danderyds och Lidingö Antiquitetsbok 1772 (se vidare under Kyrkans arkivalier s. 2).
- A. T. A.=Antikvariskt-topografiska arkivet, omfattande en avbildnings-samling och en skriftsamling. Förvaras i Statens Historiska Museum. Sthlm.
- DIPL. SVEC.=Diplomatarium Suecanum, collegit et edidit J. G. Liljegren, B. E. Hildebrand 1829—1865.
- K. B.=Kgl. Biblioteket i Stockholm.
- PERINGSKIÖLD, Monumenta=Monumenta Sueo-Gothorum antiqua et recentia — Minningsmärken, gamla och nyare, uthi vårt Nordiske Attlant, Swea och Götha Riket. 10 bd. Manuskript i Kgl. Bibl. i Sthlm, märkt Fh, 1—10.
- SOCKNE-SKRIFWARE=SOKNE-SKRIWARE eller SWENSKE RESE-SAMLINGAR. Manuskript i Kgl. Bibl. i Sthlm, författat av Daniel Tilas 1751—1764.
- Sv. F. T.=Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift. 1870—1905.
- U. B.=Uppsala Universitetsbibliotek.
- UPPL.=UPPLAND, SKILDRING AV LAND OCH FOLK, utgiven av K. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Uppsala.
- U. F. T.=Upplands Fornminnesförenings Tidskrift. 1871 o. följ.
- UPLANDIA SACRA=5 bd manuskript i Kgl. Vitt. Hist. o. Ant. Akad:s arkiv, innehållande avbildningar och beskrivningar av Upplands kyrkor, upprättade på latin av Eric Ihrfors 1894—1899.
- Ö. I. Ä.=Överintendentsämbetet i Stockholm.

I förening med måttuppgift: B=bredd; D=diameter; H=höjd; L=längd.

Foto. S. Brandel 1916.

Fig. 1. Danderyd. Kyrkan och klockstapelns från söder.
Kirche und Glockenturm von Süden.

DANDERYDS KYRKA.

UPPLAND, STOCKHOLMS LÄN, DANDERYDS SKEPPSLAG.

UPPSALA ÄRKESTIFT, ROSLAGS ÖSTRA KONTRAKT.

Tryckta källor: DIPL. SUEC. i II, s. 115, nr 1041 omtalas i testamente av 1291 curia (gård) in Danarö (Danderyd); vidare nämnes parochia (församling) Danarö tidigast i II, s. 247, nr 1218 år 1298 och i II, s. 407, nr 1419 år 1304. Ecclesia Danarö nämnes först år 1314 och 1315 i III, s. 148, nr 1946 och III, s. 428, nr 2218. — C. A. KLINGSPOR i U. F. T., I, häft. IV, s. 1, beskrivning över kyrkan, gravmonument, vapen, kistor, klockor.

Handskrivna källor och avbildningssamlingar: PERINGSKIÖLD, Monumenta III, fol. 47, beskrivn. av runstenar (med tvenne avb.) och av gravmonument samt fol. 301 anteckn. om kyrkan och om en Banérsköld i densamma. — AFRITNINGAR II, s. 97, ext. fr. SO. — UPLANDIA SACRA, pars sec. I, s. 381, plan, tecknad ext. av kyrkan och stapeln fr. SO., beskrivn. över kyrkan och invent. samt avskrift av 1713 års inv. och av delar ur Danderyds Antikvitetsbok (se nedan). — A. T. A.: Tecknad ext. fr. S. av K. Arosenius, en teckn. av träskulptur (del av äldre altarpredn) av samme K. A., samt ett antal foto. fr. kyrkan före dess restaurering 1915 (ext. fr. V., Ö. och S., 2 int. mot Ö., 2 foto. av predikstol, 3 foto. av träskulpturer i kyrkan). Ett antal foto. av gräv. i kyrkan 1915. Utdrag ur Antikvitetsbokens kyrkober., avskrifter ur Peringskiöld samt 1829 års inv. — Ö. I. Ä.: 1 bl. ritn. t. sydfasad m. förslag till fönsterändring av C. Möller, 1883; 1 bl. ritn. till ändring av orgelfasad, 1900; 4 bl. uppm. ritn. på väv av L. I. Wahlman, 1914 (plan, längdskärn. mot S., tvärskärn. mot Ö., innerfasad av östgaveln, fasader mot N., S., Ö., V.); 1 bl. ritn. på väv förslag till värmeledn. anlägg. av W. Dahlgren, stadf. gn. Kgl. brev d. 22. 1. 1915; 6 blad ritn. på väv till restaurering av L. I. Wahlman, stadf. gn. Kgl. brev d. 22. 1. 1915 (kyrkogård, utvidgn. av kyrko-
1—162724. Danderyds skeppslags kyrkor. 1.

gård, bänkplan, ritn. t. ändr. av bänkarna, ny altarring och golvläggning där-
omkring, sockel till västportal, ny sakristiingång).

Kyrkans arkivalier: I LANDSARKIVET I UPPSALA: Konsthistoriskt in-
tressanta uppgifter förekomma i L. I. Nr 1 innehåller inv. 1691, räkenskaper 1668—
1701; L. I. nr 2 innehåller inv. 1713 m. tillägg, räkenskaper 1713—1728; L. I.
nr 3, 4, 5 innehålla räkenskaper 1739—1798; K. I. nr 1 o. 2 innehålla inv. 1750
m. tillägg och kyrkostämmoprot. 1740—1800. — Vidare i den s. k. DANDERYDS
OCH LIDINGÖ ANTIQUITETSBOK 1772. Denna bok skänktes enl. anteckn. i den-
samma år 1772 in blanco till kyrkan av dess patronus baren Johan Gabriel Banér
(se bil. I) med uppmaning till dåvarande och efterkommande kyrkoherdar, att däri
föra anteckningar om Banérska familjen och Danderyds och Lidingö församlingar
och kyrkor. Den påbörjades av kyrkoherde J. P. Wallensteen¹ och fortsattes år
1800 av kyrkoherde P. D. Lundström². Nu deponerad i A. T. A. Förkortas här
nedan: Antikvitetsboken. — I KYRKAN förvaras räkenskaps-, kyrkostämмо- och
visitationsprot. böcker fr. tiden efter 1800 samt originalen till restaureringsritn. i Ö. I. Ä.
och 15 st. kartblad fr. 17- och 1800-talen, innehållande bl. a. kartor till Zätra präst-
gård, Rinkaby by och Lybecks torp. — Vidare förvaras i kyrkans arkiv av biblio-
tekarier vid Kgl. Vitt. Hist. o. Ant.-Akad. fröken Sigrid Leijonhufvud uppsatta anträd
för Axel Nilsson Banér, Svante Svantesson Banér, Johan Gabriel Banér, Jakob Sten-
bock, vilka samtliga hava sina gravar i kyrkan. Dessa anträd äro prydligt textade
och inbundna i ett praktfullt skinnband, utfört av fröken Sigrid Blomberg 1916.

Kyrkogård och klockstapel.

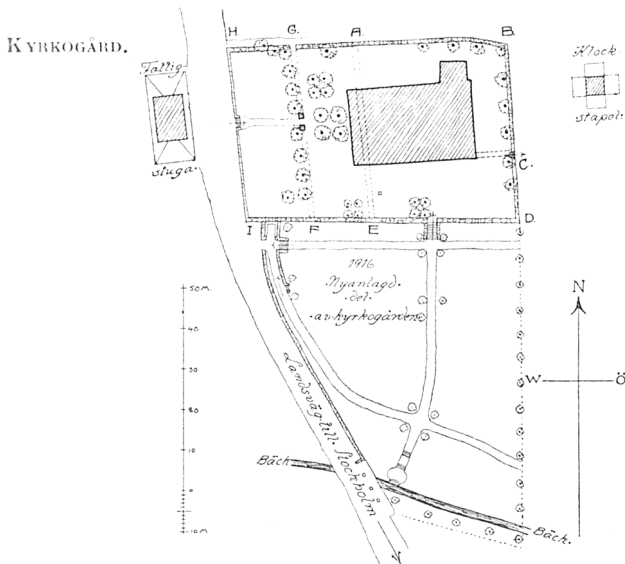

Fig. 2. Danderyd. Situationsplan.

Danderyds³, förut kal-
lad Danarö, kyrka och
kyrkogård ligga vid den
urgamla huvudvägen från
Roslagen till Stockholm
strax öster om vägen och
något högre än denna. Den
nuvarande kyrkogården (fig.
2) H—B—D—I är i norr,
öster och söder begränsad
av en bogårdsmur av grå-
sten (B. omkr. 1,20 m.,
H. 1,5—2,5 m.), i väster
av ett järnstaket från 1896
på en omkr. 1 m. hög, fog-
struken terrassmur av grå-
sten, vilken mitt emot kyr-

¹ Johan Peter Wallensteen, f. 1750, † 1820. Kyrkoherde 1781—1800 i Danderyd.

² Per Daniel Lundström, f. 1762, † 1830, kyrkoherde i Danderyd 1800—1830.

³ Danderyd var intill 1653 annex till Täby.

kans västgavel är genombruten av en stentrappa. Norra muren har en trägrind vid G. På östra sidan äro vid C trappsteg inlagda i själva muren ledande upp till klockstapelskullen. Åt söder, där muren är mycket hög och delvis tjänar som terrassmur, har den ungefär mitt emellan E och D år 1916 blivit genombruten och fått en granittrappa, ledande ned till en på betydligt lägre nivå liggande, nyanlagd utvidgning av kyrkogården.

Den äldsta kyrkogården hade högst utsträckningen A—B—D—E. Av dess bogårdsmur återstå sträckorna A—B och B—C möjligen orubbade från medeltid. De gå fram mycket nära kyrkan och visa ännu betydliga rester av kalkbruk mellan stenarna. Sydmuren

ÄLDSTA
KYRKOGRÅDEN.

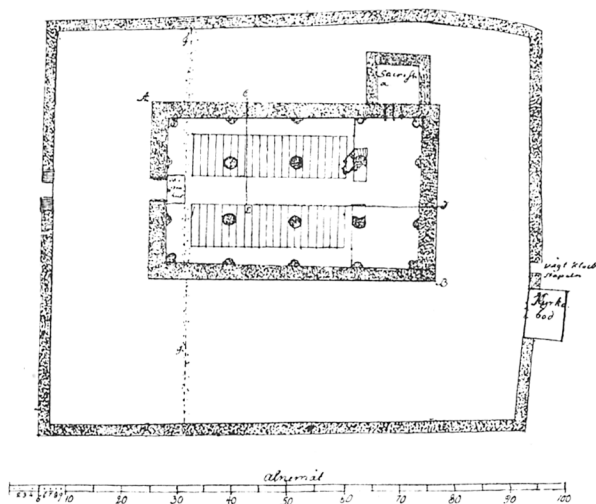

Fig. 3. Danderyd. Situationsplan, uppmätt av J. P. Wallensteen 1788. Ur Antikvitetsboken.

D—E och det sydligaste stycket av östmuren C—D äro lagda i kallmur, vadan sydmuren antingen i senare tid blivit omlagd på sin ursprungliga plats eller också flyttats från ett något nordligare läge, antagligen i liv med kyrkans nuvarande sydmur. Av västmuren A—E funnos ännu 1788 (Antikvitetsboken, se fig. 3, linje f—g) spår i marken, och vid grävningar, företagna av d:r E. Ekhoft vid kyrkorestaurering 1915, påträffades rester av densamma under kyrkogolvet (fig. 12).

I samband med en utvidgning av kyrkan i slutet av 1500-talet eller senast under 1600-talets första årtionden utvidgades kyrkogården åt väster till linjen G—F (ang. denna datering se s. 14)

KYRKOGRÅDEN
OMKR. 1600.

STIGLUCKA.

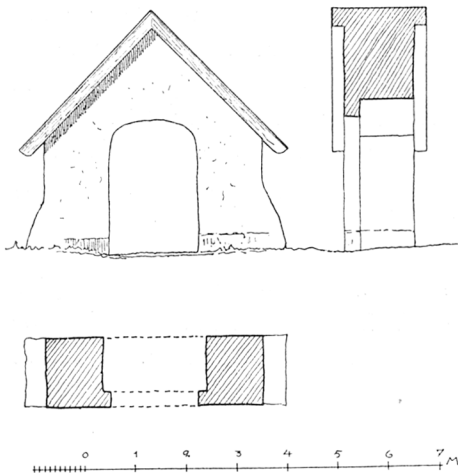

Fig. 4. Danderyd. Stiglucka. Uppmätt av S. Brandel 1916.

Kirchhofportal. Anfang d. 17. Jahrh.

och begränsades med en ny västmur. Mitt emot kyrkans västportal och i förband med den nya muren byggdes den ännu kvarstående, gavelformade stigluckan, av gråsten i sina nedre delar och för övrigt av tegel (fig. 4). Den är vitputsad och täckt med ett spånlagt sadeltak, vars lutning är densamma som kyrkotakets. Gångjärnskrokar, stängningshake och bomhåll visa, att den varit försedd med dörrar. Den i sina former medeltida stigluckan synes genom sin placering

mitt framför västgaveln och genom överensstämmelsen i proportioner med denna medvetet sträva efter en monumental samverkan med gaveln för att bilda ett vackert entréparti till kyrkan. En symmetrisk anordning av detta slag är något för svenska medeltida landskyrkogårdsanläggningar främmande, men för senare epoker vanligt. Den vittnar i sin mån också om stigluckans tillkomst ett stycke in på nyare tid.

I räkenskaperna för 1688 finnes en utgiftspost till »Andersson som täckte stigluckan», och för år 1689 en annan för gångjärn till densamma, vilket dock kan avse blott reparationer.

Bogårdsmuren var åtminstone 1665 brädtäckt. 1756 talas om rödfärgning av bogårdstaket. 1771 omlades bogården delvis — troligen sydmuren — och år 1772 bortrevs brädtaket, och muren täcktes med torv, varav ännu betydliga rester återstå. — År 1895

UTVIDGNING 1896. anhöll församlingen om tillstånd att få flytta den dåvarande västra bogårdsmuren (F—G) och nedriva stigluckan. Det senare avslogs dock av K. M:t, men kyrkogården utvidgades 1896 åt väster fram till landsvägen, varvid nord- och sydmurens förlängningar och terrassmuren längs vägen lades av sprängsten utan täckning. Terrassmuren fogströks med cementbruk.

UTVIDGNING 1916. Under sommaren 1916 har en stor utvidgning av kyrkogården utförts åt söder (fig. 2). Denna begränsas åt väster — längs vägen — av en torvtäckt gråstensmur i kallmur, åt söder av en

Foto. J. Cederquists Graf. Anst. 1916.

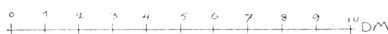
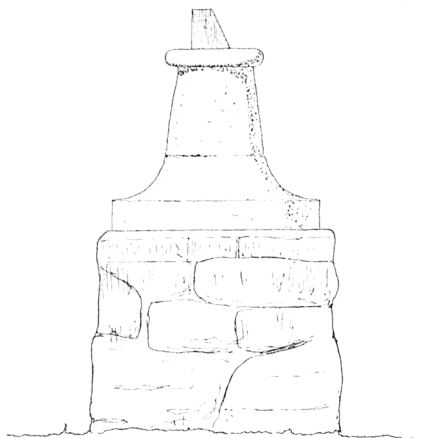
Fig. 5. Danderyd. Västra kyrkgaveln och stigluckan.
Kirche und Kirchhofportal von Westen.

liten bäck, vars strand skotts med sten, åt öster av ett tillfälligt staket. I nordvästra hörnet finnes ingången, vilken från landsvägen för in till den nya kyrkogården. Ang. dess arrangement med sittplatser och trappor se fig. 2. Nyanläggningen och en

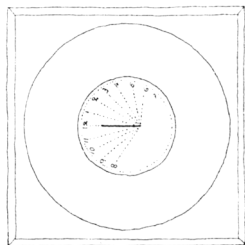
smal remsa söder om bäcken har planterats med lindar och björkar (se fig. 1). Anläggningen är utförd efter utkast av prof. L. I. Wahlman.

PLANTE-
RINGAR.

I prot. 1787 (s. 250) berättas, att 14 st. lindar planterades, nämligen 4 st. mellan kyrkodörren och stigluckan — ett ytterligare

SOLVISARE.

Delin. S. Brandel 1916.

GRAVVÅRDAR Å
KYRKOGRÅDEN.

Fig. 6. Danderyd. Solvisare på medeltida dopfuntsfot.

Sonnenuhr, auf dem unteren Teile eines mittelalterlichen Taufsteines aufgestellt.

ökande av entréns monumentalitet — samt 5 på vardera sidan om stigluckan på backen utanför dåvarande västmuren. Lindarna skänktes av trädgårdsmästaren Stockman¹ i Täby. År 1794 planterades 16 lindar och flera pilar, även dessa skänkta av Stockman. Det finnes ingen orsak att betvivla, att flertalet av de lindar, som nu finnas å kyrkogården, just äro de år 1787 och 1794 planterade. — Längs östmuren står dessutom en rad av gamla lönnar.

På kyrkogårdens sydsida finnes en solvisare, uppsatt 1795 (visit. prot. 1801). På en av gråsten murad, kubisk plint står nämligen en dopfuntsfot (se vidare s. 35), på vars övre platta anordnats ett solur (fig. 6).

Bland kyrkogårdens många nuvarande stenvårdar finnas endast några få av konstnärligt intresse. Sålunda märkes en stående gravsten (fig. 7) av

vacker och vårdad typ över arrendatorn Eric Sundberg, död 1770. Vidare en liggande gravhäll över Anna Sofia Talén från år 1802.

I Antikvitetsboken finnes en anteckning, som berättar, att allmogen efter 1775 började i stället för de vanliga tråkorsen på gravarna uppsätta stenar, vilket vållade stort besvär vid ny grav-

¹ På en gravsten å Täby kyrkogård öster om sakristian nämnes samme Stockman såsom odlare av de lindar, som pryda Täby kyrkogård. Se s. 73.

öppning, enär kyrkogården blev alldeles uppfylld av dessa gravstenar. Därför förbjöds 1783 stenars användande och påbjöds träkorsors av den typ, som förut varit vanlig. Denna beskrives i Antikvitetsboken sålunda: »Dessa trädkorsens skapnad war ungefär efter följande figur (fig. 8). Alt trädets war swartnadt och skriften derpå inskuren med knif. Bibliska språk, som inskrefwos, waldes dertill merendels af den döde, medan han ännu lefde. Det bars alltid framför liket till grafwen och nedsattes vid den dödas hufwud. Dess höjd öfwer jord war ungefär 2 alr.» Denna sed att bära den dödes gravkors framför likprocessionen har kanske sin upprinnelse från de adliga begravningsprocessionerna med deras begravningsvapen. — Av dessa vackra gamla trägravvårdar finnes nu intet kvar. De

Foto. S. Brandel 1916.

Fig. 7. Danderyd. Gravsten öfver Eric Sundberg, † 1770. Grabstein 1770.

nuvarande äro mycket enkla och gjorda utan omsorg.

Fig. 8. Danderyd. Typisk trägravvård från 1700-talet. Teckning i Antikvitetsboken 1788. Typisches Grabmal aus Holz. 18. Jht. Nach alter Zeichnung.

Klockstapel (fig. 9 o. 10) är av den sena uppländska torntypen, uppförd 1728 enl. anteckning å sista pärmen i LI nr 2. Den är inklädd med bräder och rödfärgad. Dess karnisformade huvu liksom huden på lanterninen är täckt med rödmålad svartplåt. Flöjeln bär årtalet 1728. Stapeln omkläddes 1765, och år 1783 beslöts, att man skulle stryka den med den nu (1783) allmänt brukliga blandningen av rödfärg, vitriol, harts, rågmjöl och linolja. — Dessförinnan var stapeln tjärad. Den nyreparerades på 1880-talet, varvid spåntäckningen å huden ersattes med den ovannämnda plåtbeklädnaden.

KLOCK-STAPELN.

Denna stapel avlöste en år 1728 riven stapel, vilken i sin tur var en ombyggnad av en ännu äldre. Denna ombyggnad skedde åren 1668—

70, och räkenkaperna giva vid handen, att stapeln då blev inklädd med bräder, spåntäckt och tjärad. — År 1685 företogs åter en så omfattande reparation, att klockorna för en tid måste nedtagas. Dessa äldre staplars utseende är obekant.

Rörande klockorna se s. 65.

Foto. S. Brandel 1916.

Fig. 9. Danderyd. Klockstapeln.
Glockenturm aus d. J. 1728.

Kyrkobyggnaden.

PLAN OCH
MATERIAL.

Danderyds nuvarande kyrka är en rektangulär, treskeppig hallkyrka (fig. 11), byggd av gråsten utom det västra samt $\frac{2}{3}$ av det östra gavelröstet och sakristiröstet. Dessa äro tillika med pelare, bågar, valv, fönster- och dörrromfattningar av tegel. Utvändigt är kyrkan spritputsad med undantag för de slätputsade fönster- och portomfattningarna. Sockel saknas. En omkring $\frac{1}{2}$ m. hög remsa närmast marken har vid den senaste, år 1915 företagna restaureringen lämnats fri från puts. I denna sockelremsa synas vid punkterna 1, 2 och 3 (fig. 11) tydliga skar-

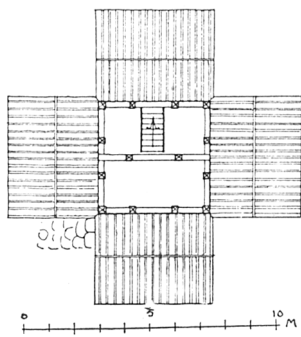

Fig. 10. Danderyd. Plan av klockstapeln. Uppmätt av S. Brandel 1916.
Grundriss des Glockenturmes.

var i murverket. Skarvarna blevo vid 1915 års arbeten tydligt markerade i fogbruket.

Kyrkan är invändigt helt och hållet putsad och vitkalkad. Å nordmurens östra del till punkt 2 samt å östmurens norra del

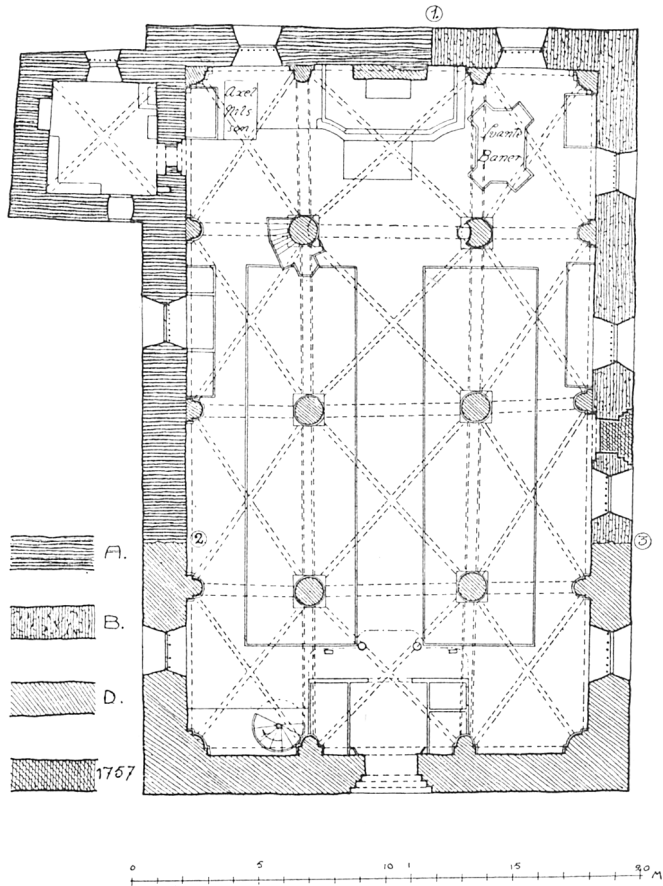

Fig. 11. Danderyd. Plan. Efter uppmätning av prof. L. I. Wahlman.
Skala 1 : 300.
Grundriss.

till punkt 1 finnas mycket tydliga rester av kalkmålningar, vilka närmare beskrivas å s. 22. Såväl de nämnda skarvarna i murverket som målningsresternas skarpt begränsade förekomst visa, att den nuvarande kyrkan utgör en utvidgning av en äldre, mindre kyrka.

MEDELTIDA
STENKYRKA.

Då kyrkan år 1915 genomgick en omfattande restaurering, företogs grävningsundersökningar under golvet av d:r E. Ekhoff, som därvid fann tydliga rester av äldre grundmurar. Grävningsresultaten äro framställda å fig. 12. Av desamma framgår tydligt,

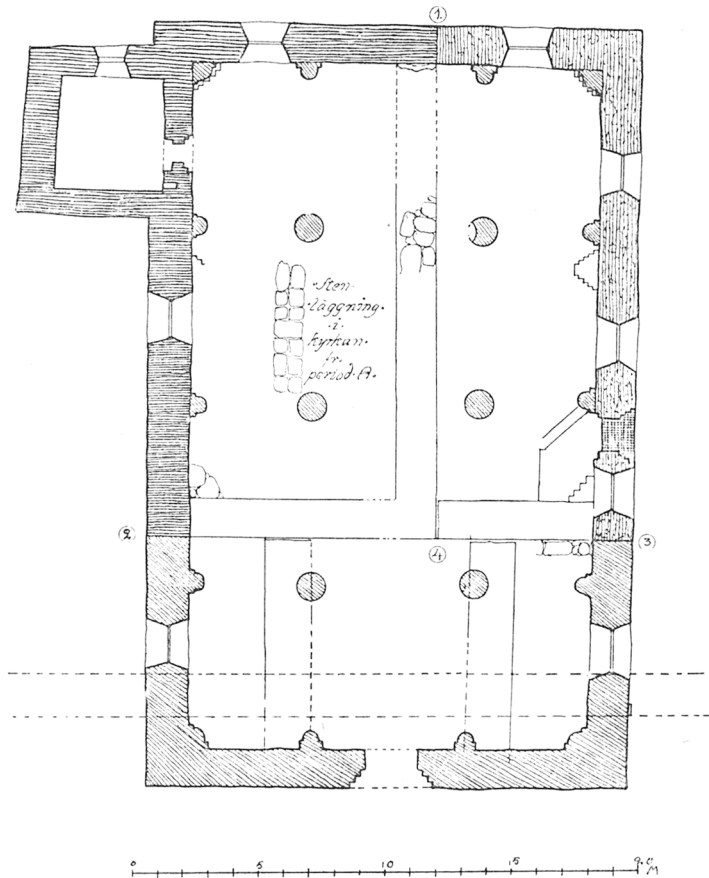

Fig. 12. Danderyd. Plan av äldre grundmurar, blottade 1915.
Efter uppmätning av d:r E. Ekhoff.

Grundriss mit älteren, bei Grabungen 1915 blossgelegten Grundmauern.

att de nordöstliga delarna av yttermurarna intill punkterna 1 och 2 (å fig. 11 utmärkta ss. period A) utgöra delar av en tidigare, mindre kyrka med enkel, rektangulär plan. Dess sydvästra hörn låg vid punkt 4 (fig. 12). Till densamma hörde även den nuvarande sakristian, som är byggd i förband med kyrkan. I nuvarande östgavelröste (fig. 15) synes även tydligt denna ursprungliga

kyrkas röste inbyggt. Dess nedre delar äro liksom de kvarvarande murarna av kluven gråsten med skolade fogar (murverket synligt från sakristivinden). Den översta spetsen är av tegel i munkförband (format $30 \times 14 \times 7$ cm.) med avstrukna fogar. Om denna äldsta stenkyrkas ytterväggar varit putsade eller ej, kan nu icke avgöras.

Huru denna kyrka ursprungligen varit övertäckt, kan heller icke bestämmas. Innan den utvidgades, har den dock blivit täckt med två stjärnvalv av tegel. Detta framgår av följande iakttagelser. De omtalade målningsresterna måste på grund av sin begränsade

MEDELTIDS-
KYRKANS
VALV.

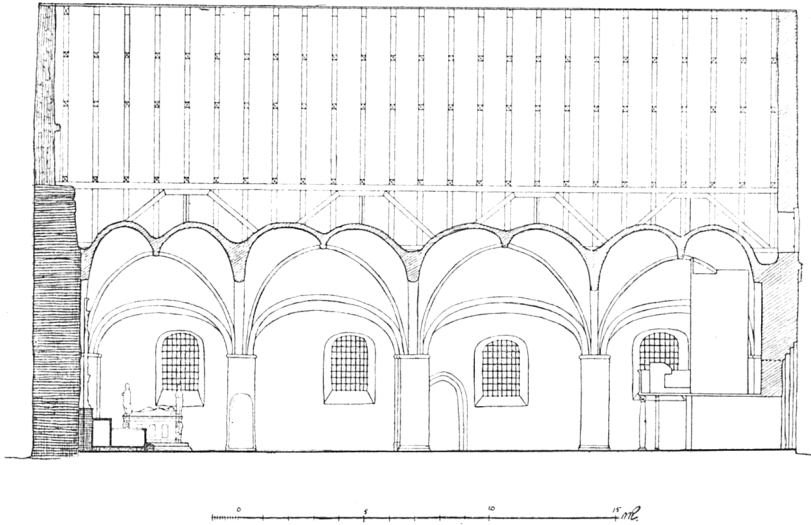

Fig. 13. Danderyd. Längdsektion mot söder. Efter uppmätning av prof. L. I. Wahlman.
Längsschnitt gegen Süden.

utsträckning anses tillhöra den ursprungliga kyrkan före utvidgningen. Av formen på deras begränsningslinjer (fig. 21) framgår tydligt, att de målats på sköldmurarna till 2 valv, som täckt den ursprungliga kyrkan. I det nordöstliga hörnet finnes ovan golvet kvar en rest av en till dessa valv hörande 5-språngig hörnpelare av tegel. Från denna kan putskanten tydligt följas upp till begränsningslinjen för målningarna på östra väggens norra del. En rest av väggpelaren mitt på nordväggen fanns vid grävningarna 1915 (fig. 12). Då hörnpelaren är 5-språngig, få valven med största sannolikhet anses ha varit stjärnvalv. De kunna då icke gärna hava varit ursprungliga, ty stjärnvalv hava knappast här kommit i bruk förrän vid 1400-talets mitt.

Kyrkans murar måste emellertid hava uppförts tidigare. Den i förband med desamma byggda sakristian är täckt med ett enkelt kryssvalv, som är ursprungligt. Det är nämligen utfört utan sköldbågar med kuporna vilande direkt mot de ovanför valvet tunnare murarna. Valvet har ribbor av enstens genomskärning, kuporna äro en halvsten tjocka, ganska platta, icke slagna på stick, utan med koncentrisk skift såsom en kupol. På grund härav torde sakristians valv ej kunna dateras senare än till omkring år 1400. Detta blir då också tidsgränsen för hela den ursprungliga kyrkans uppförande. De ovannämnda stjärnvalven äro sålunda ej ursprung-

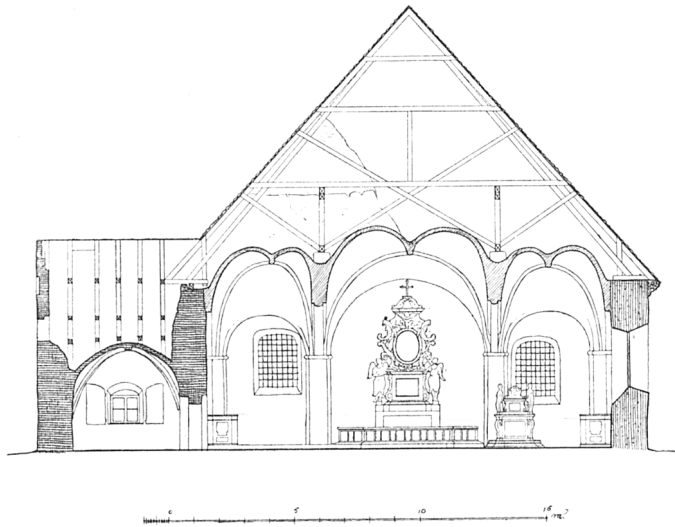

Fig. 14. Danderyd. Tvärsektion mot öster. Efter uppmätning av prof. L. I. Wahlman.
Querschnitt gegen Osten.

liga. Målningarna hava, såsom här nedan (s. 25) visas, tillkommit omkring 1530. Det är sannolikt, att stjärnvalven tillkommit samtidigt eller strax före denna tidpunkt.

UTVIDGNING
TILL 2-SKEPP-
PIG KYRKA.

Av skarven vid punkt 3 (fig. 12) och av den funna grundmuren mellan punkterna 3 och 4 framgår, att den rektangulära kyrkan utvidgats till sin dubbla bredd söderut. Dess sydmur nedrevs, öst- och västmurarna förlängdes söderut, och en ny sydmur uppfördes. Den sistnämnda kom därvid sannolikt att få den tidigare kyrkogårdsmuren till grund (jfr fig. 2). Den gamla sydmurens material användes vid tillbyggnaden. I nuvarande östmur nära marken vid sydöstra hörnet har man funnit stenar med mål-

ningsrester, härstammande från den gamla sydmuren. De båda stjärnvalven, som ju stodo fritt inbyggda i den gamla kyrkan, bibehöllos. Den mittre väggpelaren på den gamla sydmuren tillbyggdes sannolikt söderut till en symmetrisk, fristående pelare, och valv, lika de gamla, inslogos i det tillbyggda södra skeppet. Av de nya valvens väggpelare återstå rester ovan golv i sydöstra hörnet, likaså bakom altaret. Under marken framgrävdes 1915 rester av södra mittpelaren och av sydvästra hörnpelaren. De hava samma form som de äldre i norra skeppet. På vinden synes å östgaveln den gamla sköldbågen till det sydöstra valvet.

Den utvidgade kyrkan var sålunda en nästan kvadratisk hall-

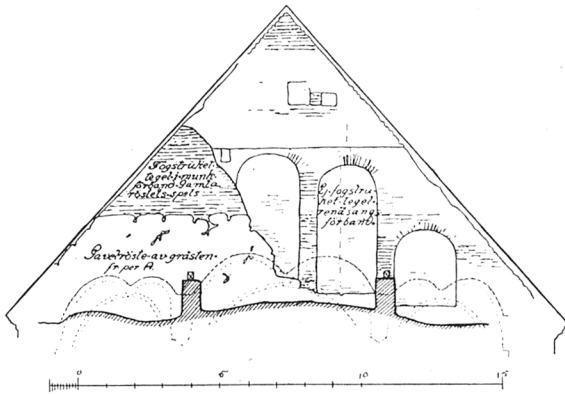

Fig. 15. Danderyd. Östra gavelröstets insida. Uppmätning av prof. L. I. Wahlman.

Innenseite des östlichen Giebels.

kyrka av gråsten med 4 stjärnvalv, burna av en flersprångig mittpelare av tegel. I södra väggen fanns portalen, spetsbågig, utåt tresprångig, inåt försedd med dörrsmyg. Denna, igenmurad 1787, blottades vid restaurering 1915, varvid inre smygen lämnades öppen. Innanför denna port funnos murrester, som möjligen kunna hava burit en inre vapenhusanordning; detta tyder då på, att yttre vapenhus saknades. Det gamla östra gavelröstet påbyggdes och utökades med tegelmurverk i kryssförband (tegelformat $30 \times 15 \times 7$ cm.). Det nya röstet är på insidan byggt med besparingsbågar (fig. 15), på utsidan slätt. Det inre av det tillbyggda södra skeppet var slätputsat och vitkalkat. Möjligen hava även de äldre målningarna i norra skeppet överkalkats vid utvidgningen.

När denna utvidgning skett, kan icke med full säkerhet bestämmas. Det är dock mycket sannolikt, att det är denna tillbyggnad,

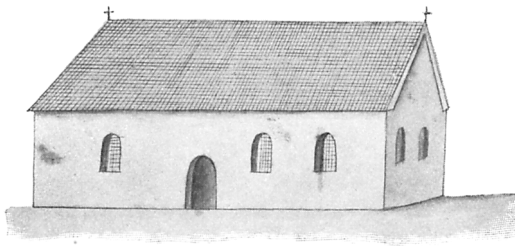
som åsyftas i ett i Antikvitetsboken avskrivet brev av 15 april 1579 från Knut Håkansson till Kgl. Maj:ts sekreterare m. m. Erik Matsson till Nora. Däruti meddelas, att församlingen anhållit om Kgl. Maj:ts hjälp till kyrkans byggning. Kgl. Maj:t hänvisar till kyrkans patronus, Gustaf Banér på Djursholm (se bil. I), vilken borde hjälpa. Det svaras, att denne redan gjort så mycket för kyrkan. Därmed åsyftades möjligen den ovan beskrivna utvidgningen.

TILLBYGGNAD
I VÄSTER.

Till den kvadratiska kyrkan har man fogat en tillbyggnad i väster, vilket framgår av de funna grundmurarna, belägna mitt framför den tillökade kyrkans västgavel (se fig. 12). Om denna tillbyggnads gestalt veta vi intet. Det kan ha varit ett torn eller ett vapenhus. Det är f. ö. möjligt, att det icke fullbordats, innan

den nästa stora omgestaltningen av kyrkan börjades, den genom vilken kyrkan fick sin nuvarande form.

Denna förändring innebar följande åtgärder. Kyrkans västgavel nedrives, nord- och sydmurarna förlängas från punkterna 2 och 3 (fig. 11) västerut och

KYRKAN FÖRLÄNGES VÄSTERUT OCH BLIR 3-SKEPPIG.

Fig. 16. Danderyds kyrka från sydost. 1680-talet. Ur Afritningar.

Die Kirche von Sydosten nach einer Zeichnung um 1680.

ny västgavel uppföres. Murverket göres av gråsten utom gavelröstet, som är av tegel i kryssförband. De gamla valven nedrivs, och kyrkan får ett nytt valvsystem. Genom två rader av 3 pelare indelas kyrkan i tre skepp, som täckas med 12 nästan lika höga kryssvalv. Den närmare beskrivningen följer här nedan.

DATERING.

Rörande denna sista stora förändring finnas en del arkivaliska underrättelser. I Antikvitetsboken (s. 196) läses om Svante Gustafsson Banér och Ebba Grip (se bil. I): »Dessa begge hafva ombyggt Danderyds kyrka till den vidd hon nu [1790] har, gifvit den dess vackra predikstol m. m. Byggt Lidingö kyrka ånyo. Deras namn och vapen stå på Lidingö större klocka och på den gamla predikstolen med årtalet 1628. Hans hjärtvapen måladt på trä finnes i D—yds kyrka, likaledes hans contrefait.» Å annat ställe i Antikvitetsboken och i Lidingö sockenstäm.-prot. år 1779 anges årtalet 1623. Då de övriga uppgifterna äro bevisligen riktiga, finnes ej anledning att tvivla på riktigheten av denna upp-

gift om kyrkoutvidgningen. Svante Gustafsson Banér och Ebba Grip gifte sig 1617¹; han dog 1628. — En annan anteckning i Antikvitetsboken (s. 392) nämner, att Danderyds kyrka byggdes till 4 gånger större vidd, än hon förut hade, under Laurentii Olai tid. Denne omtalas 1596—1608; hans efterträdare nämnes dock först 1615. Uppgifterna synas motsäga varandra, men torde sannolikt få tydas så, att bygget börjat redan under Laurentii Olai tid, men avslutats under tiden för herr Svantes och fru Ebbas äktenskap. Det har väl också till större delen bekostats av herrskapet på Djursholm. I Peringskiölds Monumenta förekommer också en anteckning, sannolikt samtidig med avbildningen i Afritningar (1680—85), där kyrkan visas i sin nuvarande storlek (fig. 16): »Dandery är en kullkyrka stor och bredh tillökt uthi S. hr Swante Nilssons tijdh både på väster och söder att hon nu består af 6 pelare.» Då det bland Banéranne på Djursholm ej finns någon Svante Nilsson, men väl den nämnde Svante Gustafsson, torde dessa ha förväxlats av antecknaren. Att denne tillskrivit herr Svante även utvidgningen söderut är naturligt, då han ej ägt kännedom om grundmursresterna under golvet. Det är sannolikt beroende på samma sak, att den under kyrkoherde Laurentius Olai påbörjade utvidgningen angives göra kyrkan 4 gånger större än förut. — Såsom slutsats torde man få draga, att kyrkans förlängning västerut och fullständiga inre omdaning till nuvarande utseende ägt rum under första fjärdedelen av 1600-talet på bekostnad av Banéranne på Djursholm.

Efter 1630 undergick kyrkans byggnadskropp inga genomgripande förändringar. 1600-talets kyrka är alltså den ännu bestående. Dess tre skepp med vardera 4 enkla kryssvalv äro skilda från varandra medelst 6 runda kolonner, vilkas baser utgöras av en vulst på fyrsidig, en halvsten hög platta. De avslutas upptill av en vulst, som tjänstgör såsom kapitäl. Vid väggarna motsvaras kolonnerna av sex betydligt klenare halvkolonner med kapitällist, men utan vulst och platta nedtill (plan se fig. 11). I stället avslutas de mot golvet av ett 30 cm. högt, ungefär 1 1/2 cm. utspringande sockelband. Kolonner och väggpelare upptaga kryssvalvens bågar och ribbor. Valven äro slagna på stick. Fogarna äro ej avstrukna. Tegelmått 30 × 15 × 7. Det för valven egen-

¹ ANREP angiver 1613, men enligt Storkyrkoförsamlingens vigselbok vigdes de 1617. Se SCHLEGEL o. KLINGSPOR, Den med sköldebref förlånade, men ej å Riddarhuset introducerade svenska adelns ättartafvor. Sthlm 1875, s. 94.

Foto. J. Cederquists Graf. Anst. 1916.

Fig. 17. Danderyd. Interiör mot öster.
Innenbild gegen Osten.

domliga är dels de tunna ($\frac{1}{2}$ sten breda) sköldbågarna, dels att arkad- och gördelbågarna ha ringa bredd — konstruktivt ersatt genom större genomskärning på höjden (jfr fig. 13 o. 14) — samt att arkadbågarna i underkant äro profilerade med en enstens vulst på en

Foto. J. Cederquists Graf. Anst. 1916.

Fig. 18. Danderyd. Interiör mot väster.
Innenbild gegen Westen.

platta och gördelbågarna med en vulst. Denna anordning gör övergången från skepp till skepp och från travé till travé mycket mjuk, vilket giver det inre kyrktaket större helhet och framhäver kyrkans egenskap av hallkyrka.

2-162724. Danderyds skeppslags kyrkor. 1.

På västväggen högt uppe under sköldbågen i det sydvästligaste valvet finnes en lucka, från vilken en urtagning i väggen leder upp till kyrkovinden. Någon annan uppgång till denna finnes ej.

PORTALER
OCH DÖRRAR.

Till 1630-talets byggnadsperiod hör en utåt tresprånig, svagt spetsbågig portal å västgaveln — utan dörrnisch på insidan. Den slutas av portar av furuplankor, utåt klädda med breda, profilerade, snedställda furubräder. — Sakristiingången från kyrkan är stickbågig och å ömse sidor infattad i en halvstens nisch. Den har en plåtbeslagen dörr. Dörröppningen torde ej vara ursprunglig, enär dels märken efter dörrhål skönjas i muren längre österut, dels golvet i den nuvarande öppningen består av stora ojämna stenar, tydande på att öppningen uppbrutits. Enär målningarna omfatta dörren, måste den dock ha uppbrutits före dessas tillkomst. — Den likaså stickbågiga yttre ingången till sakristian, försedd med dubbla dörrar, upptogs 1915.

FÖNSTER.

Av kyrkans ursprungliga fönster finnes intet kvar. Ursprungliga äro emellertid den smala, stickbågiga vindsluggen på sakristiröset och den cirkelrunda blinderingen ovan densamma.

Kyrkorummets 8 med starka inre järngaller försedda fönster äro alla av samma typ och storlek, stickbågiga med blyinfattade rutor av gammalt grönaktigt glas i järnramar. De tvenne fönstren på nordväggen avbryta målningarna och sitta högre upp än de övriga.

Sitt nuvarande utseende fingo fönstren efter år 1757, då det beslöts, att alla fönstren så småningom, åtminstone ett årligen, skulle iståndsättas i "järnfodringar af alldeles lika utseende, som det af fru grefvinnan på Djursholm för många år tillbaka skänkt fönstret i sydöstra hörnet". Detta fönster står i tydligt samband med det där bredvid befintliga Banérska gravmonumentet (se därom vidare s. 49). — Bland utgifterna för 1760 upptagas också dessa fönsterfodringar av järn för 7 fönster. Till denna fönsterombyggnad bidrog grevinnan U. Wellingk på Djursholm (se bil. I) med 1821 dl. kmt. — Före 1732 hade kyrkan endast trenne (se fig. 16) fönster på sydsidan, men detta år upptogs ett nytt fönster i den andra travéen från väster räknat.

Detta fönster sitter något lägre än alla de övriga, och dess stickbåge är något spetsigare. Sakristian har åt öster ett utåt gallerförsatt fönster med blyinfattade rutor av vitt glas i träbågar och träkarm. Förmodligen är detta fönster en förstoring av ett ursprungligt på samma plats.

Åren 1665—68—89 finnas uppgifter om fönsterbyggnad, vilka dock ej med säkerhet kunna anses avse annat än reparation. — Å västgaveln finnes en bred, stickbågig vinds-glugg.

Ända sedan 1600-talets ombyggnad har kyrkan haft sadeltak av samma höjd som nu, ehuru det under 1600- och 1700-talen varit täckt med tegel. Denna täckning tyckes ha varit opraktisk, enär teglet ofta blåste ned, varvid själva takresningen tog skada genom röta; detta ehuru teglet synes ha varit omsorgsfullt lagt och »klistrat» — fogstruket — på undersidan med kalkbruk med iblandat nöthår. — Redan år

1787 påpekades detta av dåvarande kyrkoherde Wallenstein (se s. 2, not 1), som genom utdrag ur räkenskaperna visade, hur dyrt tegeltaket hade blivit församlingen, och därför påyrkade spåntak. — Först hundra år senare kom detta till utförande. År 1883 bortrevs nämligen takteglet och ersattes av spån. På 1720- och 1730-talen reparerades taket ofta, år 1753 erhöll det helt ny takresning. Det repareras redan 1763. Såväl 1812 som 1825 erhöll det nästan helt ny takresning. Takstolarna, till större delen från 1825, ha en ovanligt stor spännvidd och äro därför understödda medelst stöttor på remstycken, som vila på de till sidoskeppens valvhjässhöjd påmurade kolonnerna (fig. 14). Flöjeln har årtalet 1729. År 1818 fick kyrkan en taklist av trä vid takfoten — den nuvarande av sten

YTTERTAK.

Foto. J. Cederquists Graf. Anst. 1916.

Fig. 19. Danderyd. Norra sidoskeppet mot öster med triumfkrucifix.

Nördliches Seitenschiff mit romanischem Triumphkruzifix (1915 aufgesetzt).

Fig. 20. Danderyd. Skärm kring värmeledningsöppningar i norra skeppet.
Efter ritning av prof. L. I. Wahlman.
Schrank um die Öffnungen der Zentralheizungskanäle (1915).

tillkom senare på 1800-talet. Sakristian har ett spåntäckt, tjärat sadeltak. Redan 1680 omnämnes reparation av detta, och år 1825 omlades det nästan helt och hållet med ny spån.

GOLV. Om den äldsta kyrkans golv vet man endast, att dess mittgång var lagd med gråstenshällar. Av dessa fanns nämligen vid de ovan omtalade grävningarna 1915 ett antal kvar på sin gamla plats (fig. 12).

1600-talets kyrka hade tegelgolv, vilket omlades 1763—64. Vid reparation 1883 upprevs detta emellertid, och kyrkan erhöi cementgolv, från vilket den dock befriades år 1915. Då lades golvet i korttravéen till större delen med kalksten och återstoden med tegel. Golvet i gångarna mellan bänkkvarteren, som ha upphöjt trägolv, lades med tegel och golvet i vindfånget under läktaren med kalksten.

UPPVÄRMNING. Värmeledning med varmluftsystem anordnades 1915 med eldningsrum och värmekammare under norra skeppets mitt. De nödiga kanalöppningarna till kyrkorummet ha skickligt maskerats genom en bänkliknande uppbyggnad (fig. 20) efter ritningar av professor Wahlman.

I äldre tider hade kyrkan spis i sakristian, sedermera kakelugn. Under 1800-talets senare del insattes en järnugn i kyrkan.

FÖREBILD FÖR 1600-TALET'S OMBYGGNAD. Såsom det närmast liggande föredömet för 1600-talets utvidgning av Danderyds kyrka framstår den under Vasatiden skedda tillbyggnaden av Storkyrkan i Stockholm. Profilerna på ribborna i dess kryssvalv, de smala profilerade gördelbågarna (se s. 16) återfinnas där, kolonnernas kapitällist ävenså. De runda kolonn-

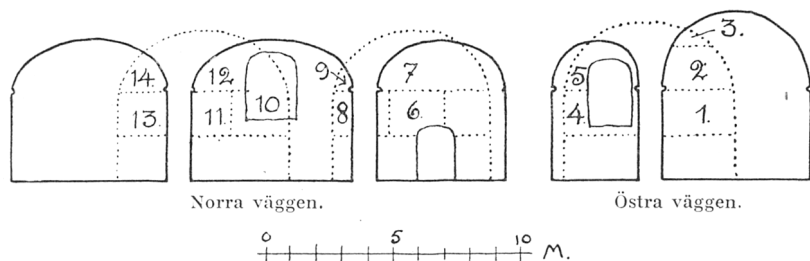

Fig. 21. Danderyd. Schema av väggmålningarna.
 Schema der Wand-Malereien Fig. 22—25.

skaften i Danderyd kunna anses ha uppkommit genom förenkling av Storkyrkans pelare. Den breda hallkyrkan var denna tid en mycket omtyckt typ. Ett annat samtida exempel därpå hava vi i den av Per Brahe ombyggda Brahekyrkan på Visingsö.

I den ovan beskrivna, omkring 1630 fullbordade kyrkan utövade Banérsläkten på Djursholm — från 1653 till 1832 innehavare av patronatsrätten — ett livligt byggande av gravmonument (se nedan) och gav den efter hand flertalet av dess vackra inventarier. Ända in på senaste tid har släkten Banér visat sitt intresse för det gamla familjegodsets kyrka.

Under 1700- och 1800-talet reparerades kyrkan ofta, stundom ganska hårdhänt, men år 1915 undergick kyrkan en synnerligen pietetsfull restaurering enligt ritningar av professor L. I. Wahlman, stadfästade genom Kgl. brev ²²/₁ och ¹⁶/₇ 1915. Arbetet omfattade yttre putsens vattnivning, omläggning av kyrkans spåntak, anläggning av värmeledning, omläggning av kyrkans golv, ny altarring, borttagande av gammal målning å predikstolen samt förändringar av läktare, bänkar och dörrar, framknackande och konservering av 1500-talets målningar m. m.

RESTAURERING 1915.

Den rektangulära, enskeppiga medeltidskyrka, för vilken ovan redogjorts, har säkert ej varit den äldsta kyrkan inom Danderyd. Med kännedom om kyrkobyggnadsförhållandena i närgränsande trakter av Uppland torde man med säkerhet kunna antaga, att en eller måhända t. o. m. två äldre kyrkor av trä eller sten funnits i Danderyd, ehuru man ej säkert kan säga, om den varit belägen å samma plats. På en runsten från 1000-talet (se s. 45), som nu är rest mot västgaveln, läses följande: »Jarla-Banke lät resa dessa stenar efter sig levande och gjorde denna bro för sin själ och ägde ensam hela Täby.» Om denne Jarla-Banke, som ägde vidsträckt domäner kring Täby och Danderyd, vet man av inskrip-

TIDIGARE KYRKA.

Foto. J. Cederquists Graf. Anst. 1916.
 Fig. 22. Danderyd. Kalkmålning å
 norra väggen (fält 11 å schemat fig. 21).
 Kalkmalerei auf der Nordwand (Feld 11
 auf dem Schema Fig. 21). Erste Hälfte
 d. 16. Jht.

tionerna på de talrika runstenar, han lämnat efter sig, att han var kristen. En så mäktig man, som synes så angelägen att på runstenarna förkunna sin egen- skap av kristen, har säkerligen byggt kyrkor på sina ägor och möjligen även en här i Danderyd.¹ Inredningsföremål från en tidig medeltida kyrka i Danderyd äga vi säkerligen dels i den nu i sakristian förvarade Kristusbilden från 1100-talet (se s. 29), dels i det triumfkrucifix, som nu är uppsatt i norra skeppet (se s. 29), dels slutligen i en Mariabild från omkring 1300 (se s. 30), ävenså möjligen i en nedan omtalad dop- funtsfot (s. 35), som troligen vid 1200-talets slut tillhört en dop- funt i kyrkan. — Även dokumen- tariska urkunder berätta om en sådan kyrka. I Dipl. Suec.

omtalas curia (gård) in Danarö första gången i Anund Haralds- sons testamente 1291, parochia (församling) Danarö nämnes 1298 och ecclesia Danarö 1314 och 1315. Då den stenkyrka, varav delar finnas i behåll, icke torde kunna vara äldre än ifrån 1300- talets slut, måste det alltså före densamma hava funnits en annan, om vars form och läge vi emellertid ingenting veta.

Kalkmålningar.

Målningar (fig. 21—25) förekomma på den senmedeltida, rektan- gulära kyrkans återstående nord- och östmurar, d. v. s. på den nuvarande kyrkans vägg bakom altaret och på väggarna i de tre första — från öster räknat — travéerna i norra sidoskeppet. Att döma av de återstående målningarna har tydligen till ungefär manshöjd en bård av målade draperier, hängda på ringar, löpt

¹ EKHOFF, E., Svenska Stavkyrkor, Sthlm 1914—16, s. 2.

runt kyrkan, och ovan dessa voro ytorna uppdelade i fält i trenne horisontala rader, skilda från varandra i horisontal led av smala, vita band med inskriptioner och i vertikal led av smala, schablonerade band. Målningarna äro utförda med kalkfärg. Huvudfärgerna äro vitt, grått, ljusgrönt, blått, rött (mönja, som svartnat) och rödbrunt (caput mortuum). Målningarna framställa scener ur Kristi liv. De förtecknas här nedan. De med förkortningstecken angivna bokstäverna i inskrifterna äro här satta inom klammer [ ].

Östra väggen.

Fält 1. *Kristus med lärjungarna* (fig.

25). Kristus utan gloria med mörkt, lockigt hår och skägg, iförd en vid, ljus mantel med blått foder. På vardera sidan om honom tre apostlar. Närmast till höger om Kristus en ljushårig man utan skägg (= Johannes) och till höger om denne en skallig man med mörkt hår vid öronen och brett, mörkt skägg, en bok i handen (= Petrus). De sex övriga apostlarna ha troligen synts längre till höger och vänster. Av bibelspråket ovan är endast läsbart: »m — — di · discipulo(?)lu[cas] XVII».

Fält 2. *Den rike mannen och Lasarus* (fig. 25). Den rike mannen sitter vid sitt dukade bord, utanför porten ligger Lasarus, vars sår slickas av hundarna. På tvenne språkband läses: »(The)t : var : en : riker : man : som : lefde : hvar : dag : kräselig : /och : thet : var : och : en : fattigh : benemd : lasarus : som : för : hans : port : bröd : — — —».

Fält 3. En triangelformad, med marktuvor målad rest av ett fält med största utsträckning åt vänster, visande, att målningarna här gått högre upp än å övriga väggar.

Fält 4. *Batseba i badel(?)*. Synnerligen fragmentariska, av fönstergenombrytning förstörda målningar, visande en bakgrund med träd och flygande fåglar; ovan läses: »baebate[m]».

Fält 5. Svaga rester av målningar.

Norra väggen.

Östligaste partiets målningar hava förstörts vid uppsättande av Axel Nilsson Banérs epitafium (se s. 47).

Fält 6. Kristus (fig. 24), alldeles lik Kristus i fält 1, följd av Johannes och Petrus och framför honom en knäböjande ung man i rik tidskostym och lång

Foto. J. Cederquists Graf. Anst. 1916.

Fig. 23. Danderyd. Kalkmålning å norra väggen (fält 8 å schemat fig. 21). Kalkmalerei auf der Nordwand (Feld 8 auf dem Schema Fig. 21). Erste Hälfte d. 16. Jht.

mantel. Bakom denne synas tvenne stående personers mantlar från midjan till fötterna. Föreställer möjl. hövitsmannen i Kapernaum. På språkbandet därovan en oläslig inskription.

Fält 7, (fig. 24). Visar det ena av tvenne (donators?)vapen (Tillbakaseende Ulfsläkten) samt högra kanten av ett annat (trol. Banérvapnet). Inskriptionen därunder oläslig.

Fält 8, (fig. 23). En man med baret sittande vid ett bord och nedom honom tvenne tjänare, den ene bärande en kagge samt på fältets fortsättning å andra

Foto. J. Cederquists Graf. Anst. 1916.

Fig. 24. Danderyd. Kalkmålning å norra väggen (fält 6 o. 7 å schemat fig. 21).
Kalkmalerei auf der nördlichen Wand (Felde 6 u. 7 auf dem Schema Fig. 21).
Erste Hälfte d. 16. Jht.

sidan pelaren Kristus (fig. 24, längst t. v.) uppfattad såsom i fält 1 och 4. Nedre delen fragmentarisk. Ovan läses: »aqua : ve — —». Troligen *bröllopet i Kana*.

Fält 9. Fragment av marktuvor.

Fält 10. En av fönstergenombrytning förstörd måln. med fragment av en ligande figur i nedre vänstra hörnet.

Fält 11. *Kristus* (med korsgloria) *hudflänges* (fig. 22); därovan: »Math. XXVII.»

Fält 12. Mycket fragmentariskt. Längst uppe till höger synes ansiktet och en del av kroppen av en rödskäggig man i lång mantel, bredvid honom fragment av en man med spjut. Ett oläsligt språkband löper tvärs över fältet.

Fält 13. *Kristus* (med korsgloria) *inför Pilatus*; därovan: »Math. XXVII.»

Fält 14. Fragmentarisk; rest av tuvor, spår av en stående figur.

De ovan omtalade vapnen i fält nr 7 torde vara Eskil Isakssons (Banér) till Wenngarn, † 1488 ell. 89, och hans hustru Brita Arendsdotters av Ulfsläkten vapen. Först med Eskil Isakssons son Nils blev emellertid Banérsläkten ägare till Djursholmsgodset i Danderyds socken och sålunda intresserad av Danderyds kyrka. Möjligen ha målningarna bekostats av denne Nils Eskilsson, † 1520 (se bil. I), eller snarare till hans åminnelse, ty de hava säkerligen ej blivit utförda förr än några år efter hans död, enär befintligheten av det svenska bibelspråket i fält nr 2 anger, att utförandet först har kunnat äga rum efter 1526, då den första översättningen till svenska av Nya testamentet utkom, från vilken bibelspråket synes vara hämtat. Figurer-
nas dräktyper styrka också antagandet av tiden omkring 1530.

Troligen ha då, utom givarens eget vapen, även hans fars och mors vapen målats, vil-

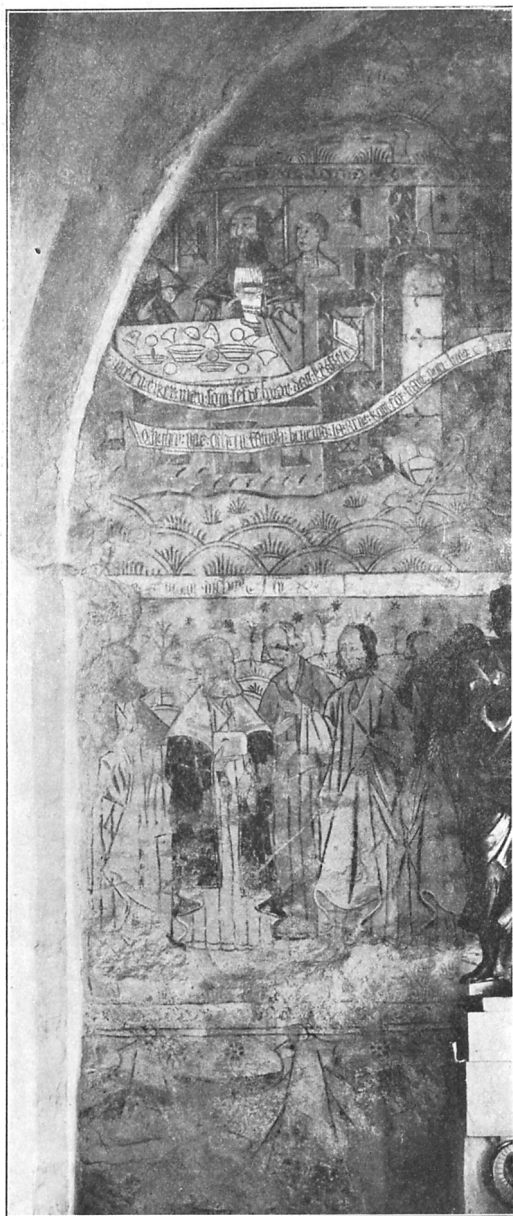

Foto. J. Cederquists, Graf. Anst. 1916.

Fig. 25. Danderyd. Kalkmålning å östra väggen (fält 1 o. 2 å schemat fig. 21).

Kalkmalerei auf der östlichen Wand (Felde 1 u. 2 auf dem Schema Fig. 21).
Erste Hälfte d. 16. Jht.

Foto. J. Cederquists Graf. Anst. 1916.

Fig. 26. Danderyd. Profilör till altaruppställningen.

Profiteur des Altaraufsatzes Fig. 27.

kan antaga dem utförda av samma mästare eller någon honom närstående. Sorundamålningarna äro signerade av Urian Olofson 1549.¹ Målningarna blevo sedermera överkalkade, möjligen redan vid en utvidgning i slutet av 1500-talet (jfr s. 13). Vid kyrkans restaurering år 1915 blevo de synnerligen omsorgsfullt framknackade av artisten C. Wilh. Pettersson och lämnade nästan alldeles orörda. De hava sålunda stort dokumentariskt värde.

Inredning och lösa inventarier.

ALTARE. Altarbordet är uppbyggt av trä utan artikulering. Bakom det samma på en till altarbordets höjd uppmurad plint står en altar-

ket förklarar förekomsten av Ulfvapnet. Ett liknande fall finna vi å Axel Nilssons gravsten (se s. 47), där utom den dödes och hans hustrus vapen även hans fars och mors vapen synas.

Det är även möjligt, att målningarna bekostats av Axel Nilsson Banér († 1554, jfr bil. I), vilken i så fall låtit måla sina anvapen, bland vilka den tillbakaseende Ulfsläktens förekommer (jfr hans gravsten s. 47). Denna tydning av vapnet skulle bättre passa med den datering, som målningarnas karaktär synes kräva.

Målningarna visa nämligen så stor överensstämmelse i uppställning, färgval och teckning med målningarna i Sorunda kyrka i Södertörn, att man

¹ UPMARK, G., Målningarna i Sorunda kyrka i Södertörn, Sv.F.T., X, s. 268.

Foto. J. Cederquists Graf. Anst. 1916.

Fig. 27. Danderyd. Altaruppställning från år 1707 av Gotlob Rohsenberg.
Altaraufsatz aus geschnitztem und gemaltem Holz, von Gotlob Rohsenberg
im J. 1707 ausgeführt.

uppsats av snidad furu, målad i vitgrå marmorering samt i vitt med rika förgyllningar (fig. 27). H. från golvet 510 cm. En piedestal, prydd med en relief föreställande Kristi födelse, flankeras av tvenne såsom profilörer tjänande änglagestalter (fig. 26; H. 170 cm.) och

uppbär ett överstycke med en medaljong med en ecce-homorelief, omgiven av ett rikt akantusbladverk. En inskriptionstavla å piedestalsens sockel bär orden: »Till Guds Ähro, och Sahl: Baron hr Johan Gabriel Banérs Åminnelse A^o 1707» (se bil. I).

Altaruppsatsen är troligen ett verk av den ur Prechts skola utgångne Gotlob Rohsenberg¹ (el. Daniel Kortz), mästare till en liknande altaruppsats i Frösö kyrka i Jämtland.

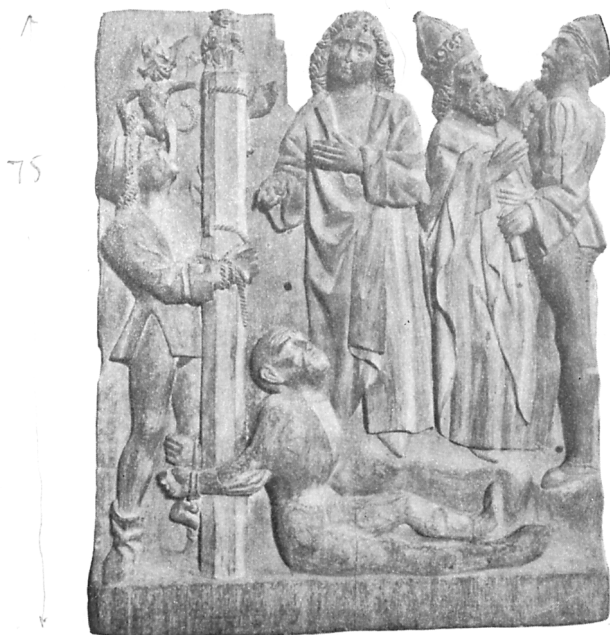

Fig. 28. Danderyd. Medeltida träskulptur från ett altarskåp.
1400-talets slut.

Rest eines mittelalterlichen Schnitzaltars aus d. Ende d. 15. Jht.

Altarringen i fyllningsverk, med blått linnetyg över stoppnin-
gen, är utförd 1915 efter ritning av prof. L. I. Wahlman.

ÄLDRE ALTAR-
PRYDNAD.

En rest från en tidigare altarprydnad i kyrkan har man sannolikt bevarad i en reliefplatta av ek (fig. 28). Den har troligen utgjort en del av ett altarskåp. Framställningen visar S. Göran med lockigt hår och vid mantel utdrivande djävlar från två män,

¹ Enl. CARL R. AF UGLAS. Ett par arbeten af Caspar Schröder, i KONST III, s. 57.

bundna vid en med en avgud krönt påle. Till höger om S. Göran en konung iförd mantel och hög toppmössa med krona samt längst till höger en krigsknekt i tidskostym. Spår av polykromi finnas ej. Den vackra träskulpturen torde stamma från 1400-talets slut.¹ H. 75. B. 62 cm.

Triumfkrucifix (fig. 30) snidat av lövträ. H. 165 cm. Korset och figurens armar saknas. Huvudet, med märke efter krona och med en urtagning mitt i hjässan, lutar något åt bildens högra axel. Ögonen äro öppna. Håret nedhänger på axlarna i stela, parallellt löpande, sammanflätade lockar. Skägget refflat. Bröstat och revbenen markeras i mycket flack relief. Sidosåret sitter ett stycke under högra bröstet. Ländklädet uppbäres av en gördel, över vilken det framtill och på sidorna är uppdraget. Det är behandlat med vertikala, flacka, liksom pressade veck, avslutade med breda, platta, tvärgående bårder. Skenbenen visa framtill raka, skarpa, nästan triangulära åsar, och

fötterna äro genomborrade av var sin ovanligt stora järnspik. Av kredering och målning finnas svaga spår, särskilt efter svart färg på hår och skägg och efter klart röda blodsdroppar. Arbete av 1100-talstyp. Förvaras i sakristian.

Triumfkrucifix snidat av lövträ (se fig. 19). Huvudet bär en krona — nu rätt fragmentarisk — håret faller ned i vågiga lockar på båda axlarna, skägget är refflat, ögonen öppna och

¹ Denna reliefplatta visar stor frändskap med skulpturer med samma motiv å skranket kring S:t Göransgruppen i Storkyrkan av Bernt Notke.

TRIUMF-
KRUCIFIX.

Foto. S. Brandel 1916.

Fig. 29. Danderyd. Madonnabild från omkr. år 1300.

Madonna aus Holz. Um 1300.

Foto. S. Brandel 1916.

Fig. 30. Danderyd
Triumfkrucifix. 1100-tals typ.
Triumphkrucifix. Typus aus
d. 12. Jht

ansiktets uttryck oberört. Ländklädet är fäst med en gördel ganska långt ned på höfterna och osymmetriskt anordnat. Åtskilliga fingrar äro avbrutna. Fötterna utan spikar vila på ett suppedaneum. Korset är av furu. Dess ändar utlöpa i runda tavlor, omgivna av vardera fyra bladornament. Färgspår saknas. Arbeta från 1200-talet. Korsets H. 220, figurens 125 cm. Triumfkrucifixet uppsattes vid restaureringen 1915 i norra sidoskeppets östligaste båge på en tvärbjälke. Det har sålunda nu ungefär likartad placering, som det ursprungligen torde ha haft, ehuru måhända ej i denna kyrka (jfr s. 21 o. 22).

Sittande madonna med barnet. skulptur av ek (fig. 29). H. 115 cm. Högra underarmen är borta, likaså barnets bägge. Ställningen är lugn, rätt en face. Märke efter krona synes å huvudet samt spår av förgyllning å det lätt vågiga håret och av karnation å kind och hals. Barnet sitter på moderns vänstra arm med korslagda ben. Båda figurernas ögonlock äro något svängda. Å bägges halslinningar synas runda urtagningar, troligen avsedda för prydnader av färgad glasfluss el. dyl.

I Marias vänstra sida finnes en rektangulär öppning (H. 10, B. 8 cm.), helt visst ledande till ett förvaringsrum för relikier.¹ Ryggsidan är påspikad med bräder. På bänkens sidor antyda träpluggar, att den varit spikad med ribbor. Arbeta, möjligen av gotländskt ursprung, fr. omkr. 1300. Skulpturen placerades 1915 i en urtagning i högra pelaren närmast koret, framför vilken förut en av herrebänkarna (se s. 33) stått.

¹ MEINANDER, K. M., Medeltida altarskåp och träsniderier i Finlands kyrkor. H.fors 1908, s. 99 omtalar liknande »reliquiarier».

Foto. J. Cederquists Graf. Anst. 1916.

Fig. 31. Danderyd. Predikstol från omkr. 1630.
Kanzel aus geschnitztem Eichenholz. Um 1630.

PREDIKSTOL.

Foto. S. Brandel 1916.

Fig. 32. Danderyd. Dörr å predikstolstrappan.
Tür der Kanzel.

svärdet. Johannes evangelisten med kalken, Thomas med lanssen (?), Simon Zelotes med sågen. Korgens karnisformade botten vilar på en kolonnett av ek. Ljudtakets ornament torna upp sig i trenne våningar över varandra, vilka krönas av en pelikan, matande sina ungar. Från takets undersida nedhänger en duva. Trappäckets och dörrens ornamentik är av något enklare art än den övriga. Hermerna på dörren äro Bartolomeus(?) med knivskaft och Andreas med grekiskt kors. Dörrens överstycke prydes av Banér- och Gripvapnen. — Enl. en anteckning i Antikvitetsboken skänktes den praktfulla predikstolen av Svante G:son Banér och Ebba Grip (gifta 1617—1628; jfr bil. I).

År 1784 flyttades predikstolen fr. okänd plats i kyrkan till den främsta vänstra pelaren, och samma år målades predikstolen, vilken förut i »över hundra år stått omålad», med »perlegrå färg». Detta

Predikstolen (fig. 31 och 32) är utförd av ek med detaljer av vitt lövträ (björk?). Å korgen, som har 6-sidig grundform med tvenne rätvinkliga utsprång på sidorna, äro flertalet ornament och alla figurer av lövträ; å ljudtakets de flesta ornament av ek och endast ett fåtal av lövträ; å trappan och dörren allt av ek. Korgen är mellan kolonnetter med kompositakapitel prydd med 8 helfigurer. De äro (fr. v.) Jakob d. ä. med den mussleprydda pilgrimshatten och staven, Jakob d. y. med stråkliknande valkarträ (vilket ovanligt nog har kvar sin sträng) och bok, Petrus (?), Kristus med världsklotet, Paulus med

synnerligen vackra prov på tidig 1600-talsskulptur har säkerligen ursprungligen varit avsett att stå omålat, varför predikstolen också år 1915 befriades från den nämnda övermålningen.

Kyrkan har slutna bänkar från 1600-talet, vars dörrar ha tvenne fyllningar i ramverk med tandlistprytt överstycke. Detta fortsätter över de med hermartade pilastrar försedda mellanstyckena (jfr fig. 20). — År 1784 berättas om insättandet av 44 st. nya bänkdörrar, och att de förut omålade bänkarna målades i pärlgrå färg. Vid restaureringen 1915 breddades mellanstyckena och bänkarna målades i gröngrå, ådrad färg.

Tvenne herrskapsbänkar av samma typ som de övriga bänkarna, ehuru något högre, stå längst i norr och söder i koret, dit de år 1915 flyttades från sina förutvarande platser framför altaret under urtagningar i de båda främsta kolonnerna. Urtagningen i kolonnen närmast predikstolen igenmurades, och i den andra placerades en Mariabild (se s. 30). Med stor sannolikhet hava bänkarna ursprungligen intagit den plats, de nu hava.

Läktare finnes i kyrkans västra del, uppförd 1794. Barriären i enkelt fyllningsverk — 1915 målad i gröngrå färg — med förgyllda, skulpterade lister. Nuv. trappa tillkom 1900, dess listverk äro ej

LÄKTARE OCH
ORGEL.

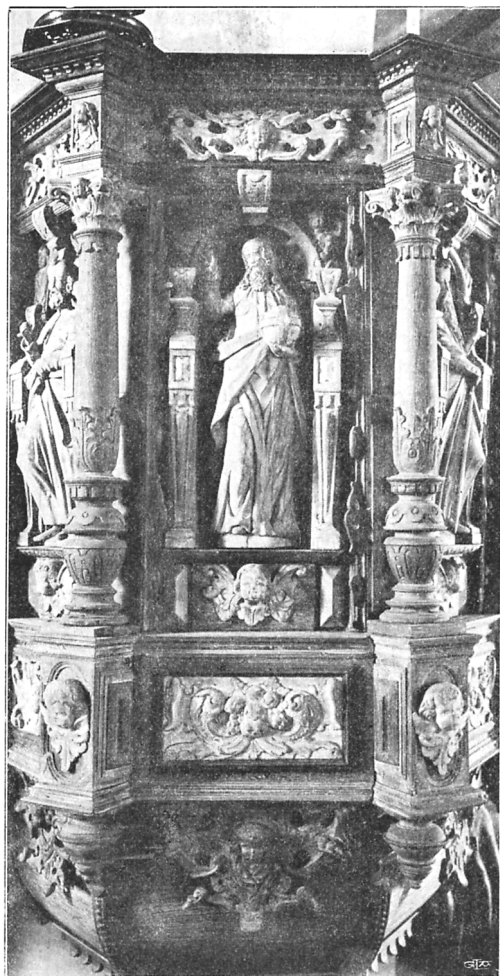

Foto. J. Cederquists Graf. Anst. 1916.
Fig. 33. Danderyd. Detalj av predikstolen.
Detail der Kanzel Fig. 31.

BÄNKAR.

Foto. S. Brandel 1916.

Fig. 34. Danderyd.
Dopfont. Skål av marmor,
fot av ek.

Taufstein. Schale aus Mar-
mor, Fuss aus Eichenholz.
Um 1740.

plastiska, utan endast målad imitation av barriärens. De bärande kolonnerna och vindfångsdörrarna under läktarn utfördes 1915 efter ritning av professor Wahlman. Orgelfasaden (se fig. 18), målad i gråblå färg med draperiartade, förgyllda festoner av tyg, dränkt i gips, utfördes 1794. Orgelverket från denna tid ersattes 1900 med ett nytt. Om den gamla orgeln och läktarens tillkomst berättar protokolls-boken i huvudsak följande: Segern vid Hogland firades i Danderyds kyrka, och penningar insamlades till änkor och barn efter de i striden fallna. Konung Gustaf III, som underrättats om detta, betygade den inkallade kyrkoherden sitt välbegag och frågade, på vad sätt han kunde visa församlingen sin nåd. Kyrkoherden

anhöll då om Lybecks torp i Danderyds församl. till organistboställe, enär man erhållit anbud om ett orgelverk som gåva till kyrkan, om givaren finge ett boställe och klockarebefattningen. Konungen biföll detta och fordrade skriftlig ansökan. En sådan uppsattes. Emellertid mördades under tiden Gustaf III, och ansökan beviljades först av Gustaf IV Adolf, som utfärdade gåvbrev på Lybecks torp. Den utlovade orgeln bortgavs emellertid till en annan kyrka, och penningar insamlades i Danderyds socken till ett orgelverk. — Kontrakt uppsattes med orgelbyggaren Jonas Ekengren 1792¹ och efter dennes död med direktören Olof Schwan, som levererade orgeln 1794. Bjälkar till läktaren skänktes av patronus och framkördes 1793. Timring utfördes av kyrkovärdarna i Eneby med hjälp av gängled av bönder och torpare. Bröstvärnet förfärdigades av kungl. hovsnickaren adjutanten Yfversson² i Stockholm. Läktaren målades av ryttaren Hefvelin i Täby 1794.

Dessutom utförde skogvaktaren i Näsby, Täby socken, Eric Mellberg urverket. Muren blev genomhuggen och urverket uppsatt med tavla såväl å västgaveln som å orgelfasaden. Orgeln, läktaren och uret voro färdiga till invigning 10 aug. 1794.

Funt (fig. 34) av vit, blåådrig marmor i oval, godronnerad skålfunt. form, stående på en svarvad fot av ek. H. fr. golvet 90 cm., skålens

¹ Jonas Ekengren, orgelbyggare i Sthlm, † 17 febr. 1793, g. m. Anna Sparman.

² Gottlieb Ifverson, mästare i Sthlm 1778, † 1813.

oval L. 65, B. 50, H. 40 cm. Omnämnd i 1740 års prot., första gången angiven i inventariet 1752 jämte en dopskål av tenn såsom skänkt av Banérska familjen. — Dopskålen såldes ss. oduglig 1866.

En ovan omtalad dopfuntsfot (fig. 6) av gottländsk kalksten från 1200-talets slut. H. 53.

Fig. 35. Danderyd. A. Kalk av silver, skänkt 1722. — B. Kanna av silver, från 1733. — C. Kalk av silver, 1600-talet.

A. Silberner Kelch, 1722 geschenkt. — B. Weinkanne aus Silber, vom J. 1733. — C. Silberner Kelch, 17. Jht.

En modern dopskål av silver, som dock ej i form passar till DOPSKÅL. dopfunten, finnes i kyrkan. Diam. 35 cm. Stämplrar: G. A. Kjernås; tre kronor; krönt G; D7 (= 1906).

Kalk (fig. 35 C) av silver, helt förgylld. Sexpassformad fot, som övergår i det likaledes sexsidiga skaftet. Där ovan en tilltryckt knapp med sex fyrkantiga, utstående små knoppar med graverade bladornament. Den släta, nästan cylindriska skålen bär inskriften: Danderyds kyrka. — 1600-talstyp. Förekommer i inv. 1691, förbättrad 1713 av Johan Banér (se bil. I). Stämplrar: . Den andra stämpeln är Östhammars vapen: en fisk över ett nät. Mästarsignaturen obekant. H. 23 cm.

NATTVARDS-
KÄRL.

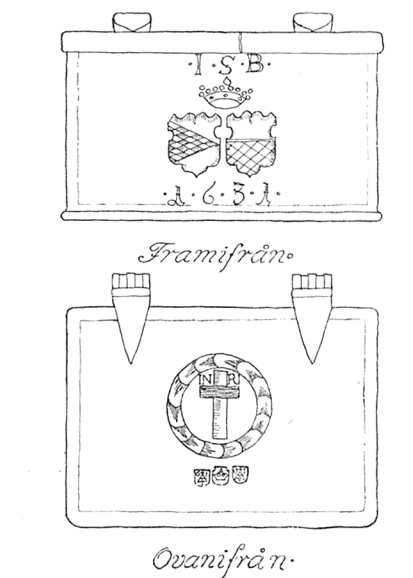

S. Brandel delin. 1916.
Fig. 36. Banér- och
Sturevapen, grave-
rade å paten av
silver, skänkt 1600.

Paten (fig. 36) av silver, helt förgylld, med ingraverat lamm med fana liggande på en bibel samt Banér- och Sturevapnen med friherrlig krona över och H. G. B.: F. C. S. 1600 (= Herr Gustaf Banér: Fru Christina Sture) Danderyds kyrka (se bil. I). D. 16 cm.

Kanna (fig. 35 B) av silver, helt förgylld med inskrift: Danderyds kyrka. Johan Banér: Ulrica Wellingk (se bil. I). Stämplrar **W** (=1733), otydlig stämpel, trol. S. Erik, **PL** (=Peter Ersson Lund¹). Åldermansranka.

Oblatask av silver, förgylld utanpå, cylindrisk. På locket graverat ett hjulkors. Stämplrar som å förutnämnda kalk. Skänkt av J. Banér och U. Wellingk 1729. D. 9 cm. H. 4 cm.

Delin. S. Brandel 1916.
Fig. 37. Danderyd. Oblatask
av tenn.
Hostienkapsel aus Zinn 1631.

Oblatask (fig. 37) av tenn med graverad ornering. På locket ett av en krans omgivet kors och INRJ; därunder tre stämplrar: På framsidan I. S. B. Därunder Banér- och Sturevapnen samt årtalet 1631. H. 7,5, B. 8,5 L. 12,5 cm.

Sockenbudstyg: Sockenbudskalk av förgyllt silver (fig. 35 A). Foten dekoreras av trenne ej förgyllda, drivna änglahuvud och fruktornament. Den cylindriska skålen omgives av ett pålagt hölster av genombruten, ej förgylld silverplåt med trenne

änglahuvud och bladornament. Inskrift: Margareta Eritz² A^o 1722. Stämp.   (=Danzigs silverstämpel och Matthyas Pichgiel)³. H. 19 cm. Inuti kalkfoten finnes infäst en liten vinbehållare av tenn.

Paten till samma kalk av förgyllt silver med hjulkors i kanten, inskr.: Margareta: Eritz²: 1722. Samma stämplrar som å sockenbudskalk. D. 10,5 cm.

¹ Peter Ersson Lund, mästare i Stockholm 1713—50.

² Margareta Eritz, född Furubohm, f. 1661, † 1730, g. m. assessor Carl Eritz.

³ Matthyas Pichgiel II, mästare i Danzig 1692, † 1723.

Oblatask inuti förgylld. Under botten: Margareta Eritz: 1722. Stämp. . D. 7,5 cm.

Rökelsekar av brons (fig. 38) med lös handtagsring. Det klotformiga karet krönes av ett litet kvadratisk tempel, överst avslutat med en fågel. Kedjorna mellan kar och handtag saknas utom länkarna närmast karet. Medeltidens senare del. H. 23 cm. RÖKELSEKAR.

Ljuskrona av malm med 16 armar i två rader, profilerad mittstång, slutande i en stor kula. H. 95 cm. Enl. inv. 1752 skänkt av Banérska familjen. LJUSKRONOR.

Ljuskrona av malm (fig. 40) med 6 armar, krönt av dubbelörn, profilerad mittstång, slutande i stor kula med inskrift: »Gifwen från Stäckeby af Anders Pärzon Häll och Maria Månsdotter Rijter. Ano 1693.» — H. 60 cm.

Ljuskrona av malm (fig. 39) med 7 armar, krönt av dubbelörn, profilerad mittstång, slutande i stor kula med 4 ingraverade änglahuvud och mellan dessa graverade inskrifter: »Gabriel. Ismael. Micael. Rafael» och därunder: »Ty han hafwer befalt sinom Englom om Thig At The skola bevara thig at tu icke skall stöta tin fot mot sten. Ps. 91. Johan Walman. Maria Grönwalt. A. 1695.» H. 50 cm.

Ljusarmar, ett par, av malm, tvåarmade, av rokokotyp, givna av kamrer Bjlund 1794. Sitta på orgelläktarens barriär.

Ljusarmar, ett par av malm, trearmade, inköpta 1900, sittande på orgeln.

Ljusstakar, ett par (fig. 41) av silver i rik barockform; med ljuspigg. Graverad inskrift på båda: Danderyds kyrka. Johan Banér. Ulrika Vellingk. Anno 1728 (se bil. I). Stämplrar: (=förenklat Norrköpingsvapen); årsbokstav D; P. Zachun.¹ — H. 44 cm.

Ljusstakar, ett par av silver, med tre ljuspipor, den nedre delen som föregående, den övre av spensligare typ. Inskrift:

Foto. S. Brandel 1916.

Fig. 38. Danderyd. Rökelsekar. Rauchfass aus Bronze.

LJUSSTAKAR.

¹ Paul Zachun, guldsmed i Norrköping, † 1753.

Joannes Älf.¹ Helena Eritz d. 24 dec. 1742. Danderyds kyrka. Stämpel på övre delen **JC** (=Johan Collin²). H. 36.

Ljuspipor, ett par till Djursholmsbänken. 10 lod.

Ljusstakar, ett par (fig. 42), av tenn i barockform med fötter i form av liggande lejon. Ljuspigg. Inskrift på den ena staken: Margareta Eritz (se s. 36, not 3), på den andra: A^o 1711. 14 maj. — H. 76. Stämplor:

Ljusstakar av driven mässing, ett par av 1600-talstyp (fig.

Foto. S. Brandel 1916.

Fig. 39. Danderyd. Ljuskrone av malm, skänkt 1695. Kronleuchter aus Bronze, 1695 geschenkt.

43 A) med genombrutna rika blad- och blomornament å fot och manschetter. H. 31 cm.

Ljusstakar av driven mässing, ett par (fig. 43 C) av 1700-talstyp. H. 30 cm.

Ljusstakar av driven mässing. H. 20 cm.

24 st. enpipiga ljusstakar av malm till läktaren, anskaffade 1900.

Järnkandelaber av smitt järn (fig. 43 B). Vridbar ring med 6 ljuspipor; upptagen i 1752 års inv. H. 75 cm.

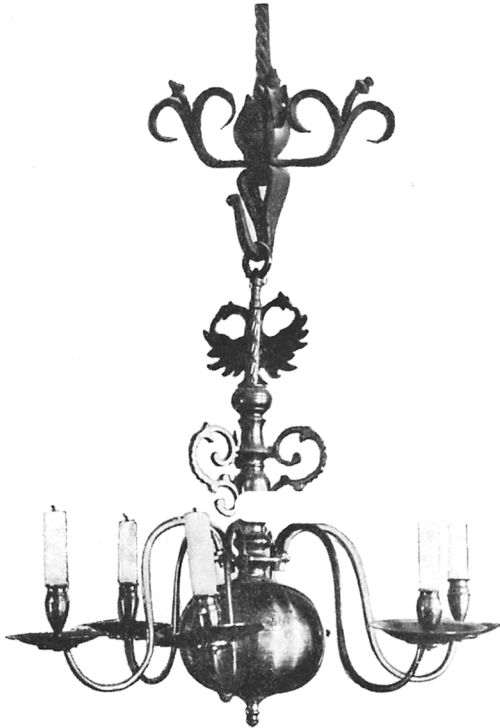
¹ Johan Älf, f. 1700, † 1742, kyrkoherde i Danderyd 1727—42, g. m. assessorskan Helena Eritz.

² Johan Collin, mästare i Stockholm 1735—59.

Vid restaureringen 1915 tillkommo följande belysningsföremål efter ritn. av prof. Wahlman.

Tvenne rikt förgyllda träkandelabrar (se å fig. 27), vardera med 10 ljuspipor; avsedda att stå på ömse sidor om altaret. H. 185 cm.

4 st. ljusarmar av smidesjärn med tre ljuspipor.

Foto. S. Brandel 1916.

Fig. 40. Danderyd. Ljuskrona av malm, skänkt 1693.
Kronleuchter aus Bronze, 1693 geschenkt.

24 d:o med två ljuspipor samt en svarvad ljushållare av trä ovan varje pilaster å bänkgavlarna.

Antependium av silverbrokad med strömonster. Mycket nött. TEXTILIER.
På baksidan finnes ett sigill med år 164[?] Stockholm. L. 196.
B. 94 cm.

Antependium med breda, vertikala våder av röd sammet omväxlande med sådana av silvermoaré. L. 300. B. 90 cm. Skänkt enl. inv. av Johan Banér och Ulrica Wellingk 1728 (se bil. I).

Antependium i tre delar av rött kläde med silkesbroderier. L. 310. B. 100 cm. Köpt 1897.

Antependium av röd halvsidenmoaré med bårder av knypplade spetsar av guldtråd, utfört och skänkt 1915 av fru Ingeborg Petrelli, f. Eketrä. L. 310. B. 100 cm.

Foto. S. Brandel 1916.
Fig. 41. Danderyd. Silverstake,
skänkt 1728.
Silberner Leuchter, 1728 geschenkt.

Foto. S. Brandel 1916.
Fig. 42. Danderyd. Ljusstake
av tenn, skänkt 1711.
Leuchter aus Zinn, 1711 geschenkt.

En altarduk av vitt linne. L. 180. B. 65. Med en 24 cm. bred, gammal flandrisk spets fr. 1600-talet på långsidan (fig. 44). Utsökt vackert arbete.

Kalkkläde av linnebatist med knypplade spetsar, broderad med silvertråd med I. H. S. inom en cirkelformig krans samt med givarinnans namn, Sigrid Banér (se bil. I), och vapen; därunder året 1629. Broderiet mycket nött. 120×80 cm.

Kalkkläde (fig. 45) av linnebatist med knypplade guldspetsar, rikt broderat med guld och silke med Gripvapnet i mitten. 80 × 80 cm. Möjl. skänkt av Ebba Grip (se bil. I) omkr. 1628.

Kalkkläde (fig. 46) av kreperat bomullstyg med spets i kanten och smal hålsöm 4 cm. innanför denna, broderat med ornament, liknande turkiska skriftecken, i brunt silke, starkt stiliserade röda blommor och gula eller blå fiskar, broderade med silke och paljetter. 38 × 38 cm Troligen från 1600-talet.

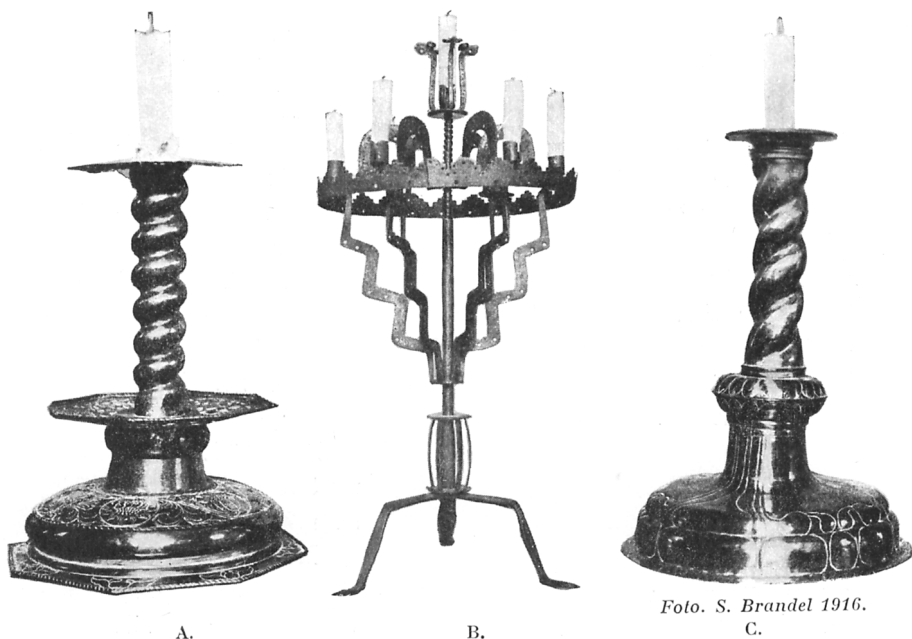

Fig. 43. Danderyd. Ljusstakar, A och C av driven mässing, B av smitt järn.
Leuchter, A und C aus getriebenem Messing. B aus Schmiedeeisen.

Kalkkläde (fig. 47) av vitt sidentaft, rikt guldbroderat och med namnen Aron Parment Maria Húbert. Anno 1711. 70 × 70 cm.

Kalkkläde av svartviolett sammet med guldfransar och guldbroderier, givet av friherrinnan U. Wirsén¹ 1820. 44 × 44 cm.

Bokdyna (fig. 48) av rött, guldbrocherat siden med knypplad spets och tofsar av guld, på ena sidan med i guld broderat I N R I omgivet av en krans, broderad i silke. Å andra sidan Banér- och

¹ Ulrica Wilhelmina Wirsén, född Boucht, f. 1776, † 1843, g. 1804 m. greve Gustaf Fredric Wirsén, f. 1779, † 1827. Ägde Djursholms gods.

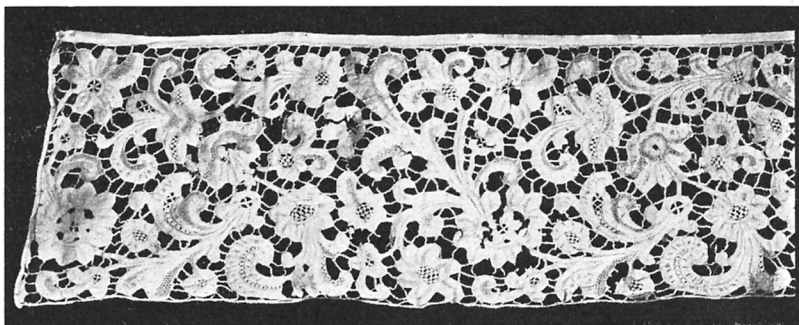

Foto.

Fig. 44. Danderyd. Flandrisk spets på altarduk. 1600-talet.
Flandrische Spitze an einem Altartuch. 17. Jht.

Bielkevapnen och årtalet 1557 inom en liknande krans (fig. 49). L. 38. B. 24 cm. Den är sålunda skänkt av Axel Nilsson Banérs änka, Margareta Bielke (se bil. I).

Bokdyna av röd sammet med guldgaloner och guldkors, baksidan av silvermoaré. L. 45. B. 35 cm. Given enl. inv. av Johan Banér och Ulrika Wellingk 1728 (se bil. I).

Bokdyna av röd sammet med spets och tofsar av guld, å ena sidan ett kors av guldgalon, å andra A. B. 1794. Skänkt av Anders Bilund på Zätra.

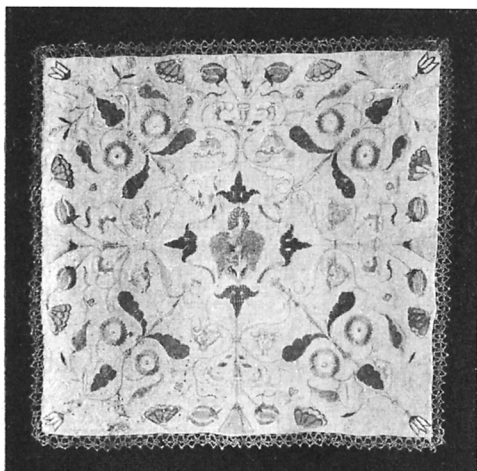

Foto. Pietas 1915.

Fig. 45. Danderyd. Kalkkläde med Gripvapen. 1600-talets första fjärdedel.
Kelchtuch, mit Seide und Gold brodiert.
Erstes Viertel d. 17. Jht.

Bokställning, klädd med silkesbroderat kläde; från 1897.

Mässhake av svart atlas med knypplade silverspetsar och silverbroderat krucifix, sydd av pastorskan Lundström (se s. 2, not 2). Omkr. 1800. Det broderade krucifixet är dock möjligen, efter dess utseende att döma, av tidigare datum, och i så fall torde det blivit överflyttat från en äldre mässhake.

Mässhake av svart sammet med silvergaloner, silverbroderat Guds öga på

ena sidan och silverkors på andra. Inköpt 1857.

Mässhake av vitt, fasonerat sidendamast, fodrat med rött siden, med silvergaloner överlagda med guldspetsar bildande ett kors på ryggsidan, i vars mitt ett mindre kors är broderat av silver på röd botten, framsidan med I. H. S. och tvenne änglahuvud. Tillverkad år 1915 av Licium i Stockholm.

Håv av röd sammet (fig. 50), rikt broderad med silvertråd och paljetter samt med Bielkevapnet T. B. 16 och Banérvapnet C. A. B. 44. Präktigt arbete, skänkt av Ture Bielke och Christina Anna Banér år 1644 (se bil. I).

Håv av silkesbrokad och röd sammet i omväxlande våder, med silverfransar kring öppningen, silvertofs och ställning av silver med inskrift: H: Johan Banér F: Ulrika Wellingk A^o 1728. (Se bil. I).

Stämpl.: , årsbokstav D; P. Zachun (jfr s. 37, not 1).

Håv av svart sammet med korsformigt lagda guldband, fransar och tofs av guld, med inskrift på den förgyllda ställningen: Gifven af I. G. Sunström, C. J. Sunström, Enbyberg 1838.

Flertalet av de ovan beskrivna textilierna äro mycket vackra och av

Foto. Pietas 1915.

Fig. 46. Danderyd. Kalkkläde av orientalistiskt tyg. 1600-talet.

Kelchtuch, orientalische Stoffe. 17. Jht.

HÄVAR.

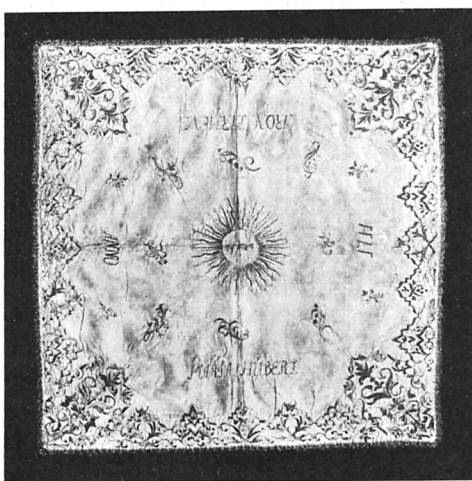

Foto. Pietas 1915.

Fig. 47. Danderyd. Kalkkläde av guldbroderat siden. 1711.

Kelchtuch. Goldene Stickerei auf Seide. 1711.

Foto. Pietas 1915.

Fig. 48. Danderyd. Bokdyna av guldbrocherat siden. 1557.
Buchkissen aus goldbrochierter Seide. 1557.

stort värde. De blevo år 1915 på bekostnad av insamlade medel konserverade genom föreningen Pietas i Stockholm.

ÄLDRE
TEXTILIER.

Av äldre nu förkomna textilier må nämnas följande, upptagna i 1713 års inventarium, kompletterat under de följande åren: antependium av »sölvverduk, underfodradt med rödt parkum med Jesu namn med pärlor kring-sydt», antependium av »blom-meltyg med guld» skänkt av S. Banér och E. Grip (se bil. I), mässhake av »Sölvvermoir med crucifix», given av Svante (S.-son) Banér och Margareta Sparre 1693 (se bil. I), mässhake »av svart sammet med guldkors och kru-cifix», bortstulen 1718. Mäss-hake av silvermoir med rött sammetskors, skänkt av J. Banér

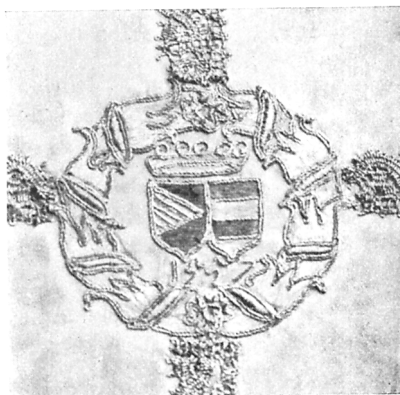

Foto. Pietas 1915.

Fig. 49. Danderyd. Detalj av baksidan till bokdynan fig. 48.
Detail der Rückseite des Buchkissens Fig. 48.

Foto. Pietas 1915.

Fig. 50. Danderyd. Håv av silverbroderad sammet, skänkt 1644.
Klingelbeutel aus silbergesticktem Sammet, 1644 geschenkt.

och U. Wellingk (se bil. I) 1728 (tillsammans med ovannämnda antependium, bokdyna och håv).

Runsten av gråröd gnejs. H. 215. B. 150 cm. Inskriften å den- RUNSTENAR.
samma lyder:¹ vänstra slingan

× IIRNt × BtYI × Nt × Rtht × httht × Dtht tt hif YNt || Ntt
× iarla × baki × lit × raisa × staina × Þ²asa at sikkuik uan
högra slingan:

× tNY BRN Dht YtrDI YNR #tt htht × tNY tht tti tþBN ttt[þ]
× auk bru þisa karði fur ont sina × auk ain ati tabu ala[n]

Översättning: Jarla-Banke lät resa dessa stenar efter sig levande och gjorde denna bro för sin själ och ägde ensam hela Täby.

Runstenen är nu efter 1915 rest mot kyrkans västgavel, var dessförinnan inmurad i södra ytterväggen och angives i Bautil 1121 vara »I Dandry Kyrkodörren». Enl. O. v. FRIESEN³ är emellertid denna runsten en av de tvenne runstenar, vilka åt söder avslutade en av den å stenen nämnde Jarla-Banke i närheten av Täby kyrka byggd bro, vilken längs sidorna pryddes av ett antal runstenar, alla ristade av runristaren Fot omkring mitten av 1000-talet.

Två sandstensstycken (fig. 51) med runristningar, uppenbarligen samhörande, då tjockleken och stenarten är alldeles densamma å

¹ Enl. undersökning av lektor E. Brate 1902.

² Þ betecknar samma ljud som eng. *th* i *thing*, *this*.

³ V. FRIESEN, O., Upplands runstenar, Uppsala 1913.

båda styckena och ristningen av samma art.¹ Det större stycket a) innehåller inskriftens början och slut, det mindre stycket b) innehåller den vänstra slingan något högre upp. Ett stycke av slingan mot inskriftens slut på a) är bortslaget, men dess innehåll kan någorlunda säkert förmodas.

Inskriften är följande:

a) Större stycket, vänstra slingan:

FRIBI		NY		Y†	_____
f r i ð i		u k		k a	_____

b) Mindre stycket:

_____	Y		KIK††R	~	_____
_____	k		s i h a t r	~	_____

a) Större stycket, högra slingan:

_____	[F]††††		KIK††††††††
_____	[f] a ð u r		s i n [a s u n] s n i r i s

Översättning: Fride ok Ka— och Sigvat— fader sin, son till Snärrer.

Till den människobild, som står innanför slingan på det större stycket, finnes en motsvarighet på Bautil 156, Liljegren 381, Råstad, Spånga sn.

Styckena anträffades vid grävningar i kyrkan 1915 under mittgångens golv på 45 cm. djup. De äro nu fastkramlade på västväggen inne i kyrkan.

GRAV-
VÅRDAR.

Gravsten över Ingeborg och Anna Banér (se bil. I) av grå kalksten. H. 45. B. 88 cm. (fig. 52). I mitten en rektangulär inskriptionsplatta flankerad av tvenne reliefer av de döda i nischartade fördjupningar. Över plattan Banér- och Bielkevapnen samt namnen Ingeborg och Anna. Inskriptionen lyder:

»HIR LIGGER TVÅ AXEL NIELSSO/NS DÖTTRER TIL DIURSHOLM / INGEBORG OCH ANNA. GUD DERYS SIEL HAFVE TYL / ÈVIG. ANNO DNI 1545. / ALLT I GUDS WOLDET. / A(xel) N(ilsson Banér) M(arga-retha) P(edersdotter Bielke).»

Såväl Peringskiöld som Antikvitetsboken omnämna en »gravplatta av mässing», vars beskrivning för övrigt passar till fullo in

¹ Enl. undersökning av lektor E. Brate.

på denna gravsten, men de hava tydligen misstagit sig rörande materialet.

Gravstenen, som är mycket vackert huggen, ehuru nu nött, är sedan 1915 inmurad i östgaveln närmast sakristian inne i kyrkan.

Gravstenen (fig. 53) över Axel Nilsson Banér (se bil. I) av grå kalksten med den dödes bild i plattskärningsartad teknik med ingraverade konturer och försänkt botten samt följande vapen: På högra (herald.) sidan om bildens huvud

hans fars och mors vapen, Banér- och Tottvapnen, på vänstra sidan hans hustrus fars och mors vapen, Bielke och Två sparrar. I det nedre vänstra hörnet den dödes och hans hustrus vapen, Banér- och Bielkevapnen, samt i övre högra hörnet första fäderneanans vapen, Banér, och i övre vänstra hörnet första moderneanans vapen, Tott, vidare å högra sidan under varandra de övriga fäderneanorna: Brun, Ulf (tillbakaseende), Bülesbach och å vänstra sidan de övriga moderne: Röde, Nipertz, Krummedick.

Observera, hur utom den dödes och hans hustrus vapen även deras fars och mors vapen särskilt markeras genom sitt läge.

Inskriptionen lyder: EPITAFIUM / GENEROSI VIRI · AXILI NICOLAI QUI OBIIT ANO [15]54 DIE · 2 MARTY: / ET GENERE AXILIS (!) NICOLAI ET STRENUUS ARMIS / NOBILIS HOC TEGITUR MARMORE STIRPIS HONOS / QUI REGI AC · REGNO DUM VIXIT UTILIS HEROS / PRINCIPIBUS SUMIS NOTUS IN ORBE FUIT / QUOS ADIIT MISSUS TOTIES A REGE LEGATUS / NUNC REGEM CAELI TE DUCE CHRISTE ADIIT. Rörande översättning härav se nedan. Inskr. överensstämmer i det närmaste med andra stycket å det senare epitafiet.

Gravstenen låg förut längre västerut med riktning norr—söder, sålunda ej i ursprungligt läge, men flyttades 1915 till sin nuvarande mera skyddade plats i nordöstra hörnet av kyrkan. L. 240 B. 136 cm.

Epitafium (fig. 54) över Axel Nilsson Banér och hans maka

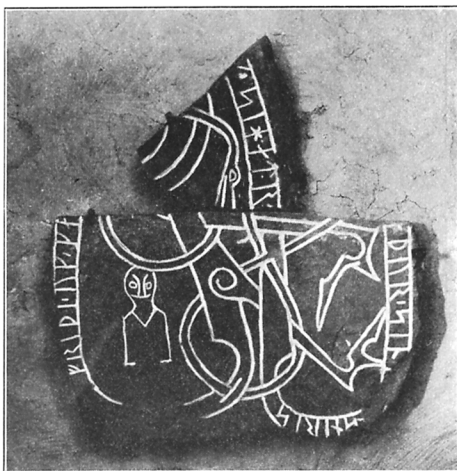

Foto. S. Brandel 1916.

Fig. 51. Danderyd. Delar av en runsten. Teile eines Runensteines.

Foto. S. Brandel 1916.

Fig. 52. Danderyd. Gravsten över Anna och Ingeborg Banér, † 1545.
Grabstein über Anna und Ingeborg Banér, † 1545.

(se bil. I), till större delen av svart och vit marmor. H. 325. B. 140 cm. En rektangulär tavla, flankerad av tvenne kolonner, bärande en bruten gavel med attika, prydd med Banér- och Bielkevapnen och krönt av en putto, blåsande i trumpet. De flankerande kvinnofigurerna äro: Temperantia, blandande vin och vatten, och Prudentia med orm och spegel. Därunder ett horisontalt listverk och en oval, omgiven av broskornament utförda av polerad, vit stuck. Inskriptionen å den större tavlan:

PIJS MANIBUS / GENEROSISSIMI VIRI DN̄I / AXELIJ NICOLAI BAN-
NERIJ / IN DJURSHOLM, EIUSQ[UE] DI / LECTISSIMAE CONJUGIS DN̄Æ /
MARGARETHAE BJELKEN / ET FILIARUM INEBURGAE (!) ATQ[UE] / ANNAE
HEIC QUIESCENTIUM / ILLUD GRATAE MEMORIAE MONU / MENTŪ STA-
TUEBĀT NEPOTES.

ET GENERE(!) AXELIUS NICOLAI ET STRENU[US] ARMIS / TOTI[US] HOC
TEGITUR MARMORE STIRPIS HONOS, / IS REGI AC REGNO DUM VIVERET
UTILIS HEROS, / PRICIPIB[US] SUMMIS NOT[US] IN ORBE FUIT / QUOS
QŪ TERRENI LEGAT[US] REGIS ADISSET. MOX COELI REGES AUSPICE
CHRISTO ADIIT.

Å tavlan mellan listerna: AXELIUS NICOLAI BANERIUS SUS /
CEPTIS EX UXORE SUA OCTO LIBERIS IENEKOPINGIA DENATUS EST
AETATIS .

(= Denna vård restes av efterkommande till tacksamt minne av den högvälborna herren, herr Axel Nilsson Banér till Djursholm och hans kära maka fru Margareta Bielke och deras döttrar Ingeborg och Anna, vilka här vila. — Axel

Nilsson, tapper av börd och förfaren i vapen, ättens stolthet, gömmes nu här under marmorns förvar. Han, en hjälte, var här i livet till gagn för konung och rike, känd vid furstarnas hov, vilka han såsom sin jordiske konungs sändebud besökte. Snart han, ledd av Kristus, mött himmelens konung. — Axel Nilsson Banér, som med sin hustru fått åtta barn, avled i Jönköping i en ålder av — — —.)

Å den ovala tavlan:
SAPIENT: 5: v: 16 / JUSTI
VIVENT IN / AETERNUM ET
DOMINUS MUNE/ATUR EOS.

Axel Nilsson Banérs epitafium är ett verk av Aris Claeszon,¹ vilken på 1630-talet ofta arbetade i Banérsläktens tjänst. Detta arbete torde ha utförts omkr. 1635. Det är inmurat i väggen snett till höger ovan ingången till sakristian.

Gravvård över Svante Gustafsson Banér och hans maka Ebba Grip (se bil. I) av grå sandsten med listverk av mörkbrun, polerad kalksten (fig. 55, se även fig. 56). Den utgöres av en tumbaartad, i plan rektangulär uppbyggnad med den dödes och hans hustrus bilder i helfigurer vilande på översidan. De fyra

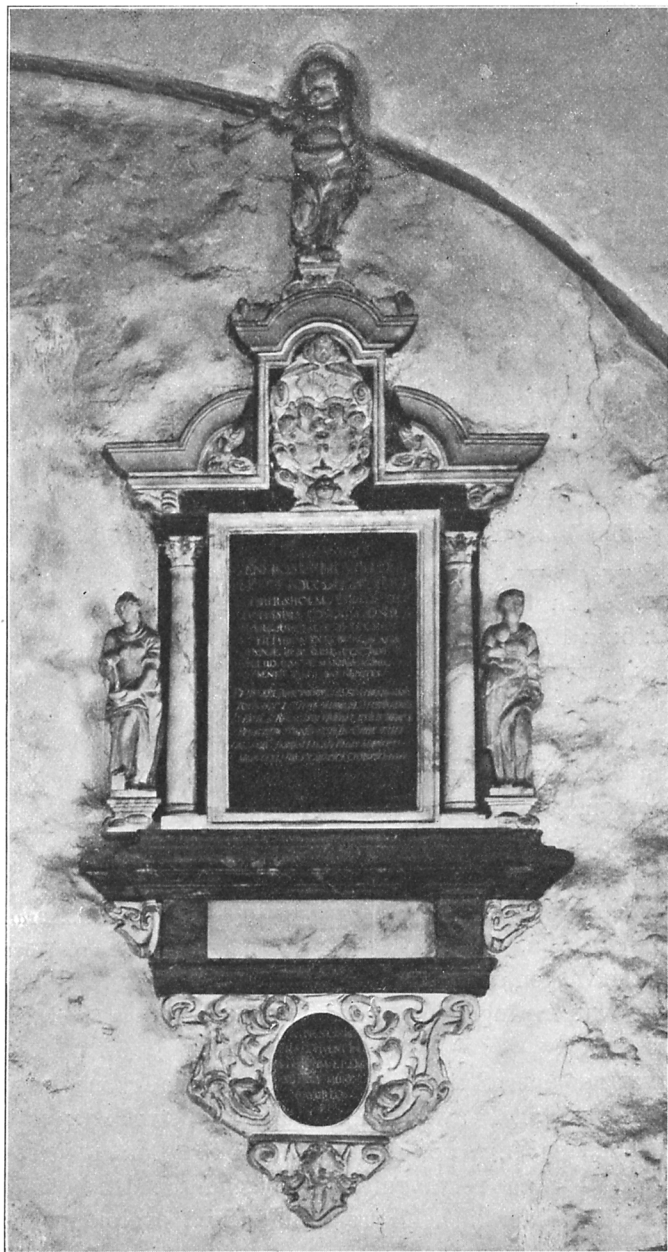
Foto. S. Brandel 1916.

Fig. 53. Danderyd. Gravsten över
Axel Nilsson Banér († 1554).

Grabstein über Axel Nilsson Banér († 1554).

¹ Aris Claeszon, bördig från Haarlem, verksam 1625 till 1648. Se CARL R. AF UGGLAS, 1600-talets skulptur, i SVENSK KONSTHISTORIA utg. av Romdahl och Roosval, s. 278, och Ett par portaler i Staden inom Broarna och Aris Claeszon från Haarlem, i Samfundet S:t Eriks årsbok 1916.

Foto. S. Brandel 1916.

Fig. 54. Danderyd. Epitafium över Axel Nilsson Banér, utfört av Aris Claeszoon omkr. 1635.

Epitaph über Axel Nilsson Banér, in schwarzem und weissem Marmor von Aris Claeszoon aus Haarlem um 1635 ausgeführt.

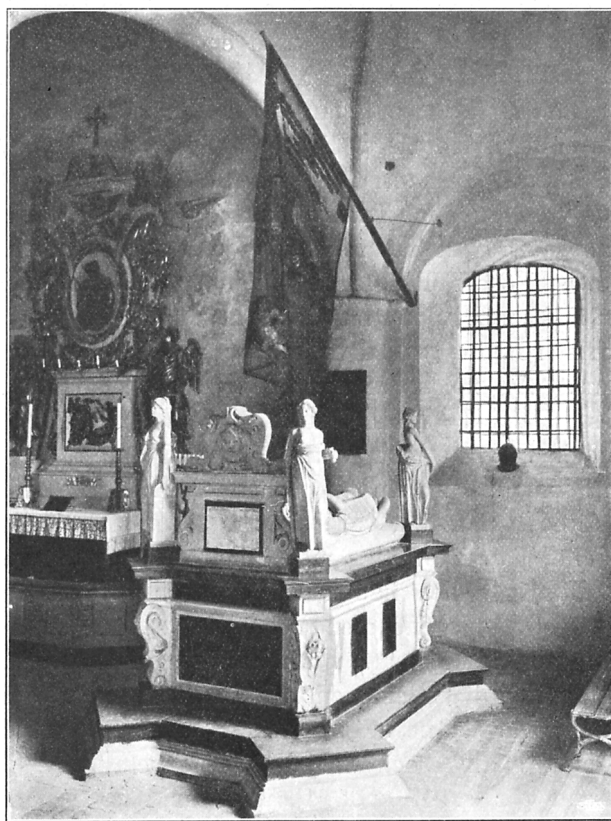

Foto. J. Cederquists Graf. Anst. 1916.

Fig. 55. Danderyd. Svante Gustafsson Banérs gravmonument, utfört av Aris Claeszoon omkr. 1630—35.

Grabmal des Reichsrates Svante Banér († 1628). Aus grauem Sandstein und braunem, poliertem Kalkstein von Aris Claeszoon aus Haarlem um 1630—35 ausgeführt.

hörnena äro utbildade till kraftiga konsoler, prydda med änglahuvuden (fig. 72), och bära allegoriska kvinnofigurer: Fides med en korsprydd sköld, Spes med ett ankare å en sköld och en duva på armen, Fortitudo med en kolonn, Justitia med en våg. Den västra kortsidan är gavelartat utformad och bär en inskriptionstavla av vit marmor (fig. 56), därnedan en rektangulär platta av brun, polerad kalksten, vilken liksom liknande plattor å långsidorna varit prydd med vapen och ornament av vit marmor, vilka tyvärr såsom varande bristfälliga borttogos på 1860-talet. Rester av dessa (fig. 58) och av en serie små anvapen, som troligen suttit å den bruna, runt om gravvården löpande frisen under den krönande listen,

förvaras i en skrubbe under orgelläktaren. Å södra långsidan synas Svante Banérs trenne söner, av vilka endast den yngste, Svante, (fig. 59 B) kom till mogen ålder, å norra långsidan fyra döttrar (fig. 59 C) samt å östra kortsidan en dödsgeNie (fig. 60).

Å inskriptionstavlan läses: EPITAPHIUM DOMINI SVAN / THONIS BANÉR / SANGUINE BANERUM SVANTO BANERIUS HEROS / STURORUM [QUE] SATUS CONDITUR HOC TUMULO / SORTIS QUI ASSIDUOS FREMITUS VIRTUTE RETORSI[T] SEU TURCAS CONTRA MARTIA SIGNA GERENS / SEU REGI IUNCTUS MOSCOS PRESSITUE LIVONOS / SEU LITHAVAOS SIVE AULA REGEND[A] FORET / SEU REGIO RIGÆ CONTERMINA NUMINE VIRTUS / FRETA POTIS FUERAT TOT SUPERARE VICES / URNA HABET EXUVIAS PATRIA ACTA · AT NOMEN AMICI / POSTERITASQUE TENENT · MENS VIGET / IPSA DEO. (= Herr Svante Banérs gravvård. Född av Banérars och Sturars blod vilar hjälten Svante Banér i denna grav, han, som genom sin tapperhet segrade i de täta strider, hans öde förde honom uti, vare sig han förde sina härtecken mot turkarna, eller han i förening med konungen ansatte moskoviter, liver eller litaver, eller han hade att styra det kungliga hovét, eller i förtröstan på gudomen och med ett mod som liknade konungens, var i stånd att vid Riga besegra de största svårigheter. Griften äger hans lekamen, fäderneslandet hans bragder, vännerna och eftervärlden bevara hans namn. Hans själ lever hos Gud.)

Även detta ståtliga och konstnärliga arbete har till mästare Aris Claeszon (jfr s. 49, not. 1), som år 1629 signerat Gustaf Banérs stora gravmonument i Uppsala. Det torde vara utfört mellan 1630—35.

Svante Gustafsson Banérs huvudbaner utgöres av en rektangulär trätavla, målad på framsidan med Banérvapnet, krönt av hjälm och omgivet av hjälmtäcke. Den bär påskriften *S.(vante) B(anér)* 1628 (fig. 61) och är försedd med bärstång. H. 61. B. 47 cm. Detta begravningsvapen visar en av de tidigare typerna för dylika vapens utveckling ur de förut såsom begravningsvapen använda verkliga brukssköldarna (jfr s. 57—61).

Huvudbaner med Banérsläktens vapen (fig. 62 B), skulpterat i trä, krederat och målat, med adlig krona över hjärtvapnet och på de tre hjälmarna, vilka ha gemensamt, oflikat, i övre hörnen uppbundet hjälmtäcke med fransar. H. 180 cm. På en kartusch under skölden läses: »Kongl: Maj:z sampt Sveriges Rijkies / Högtbetrodde Man, Rådth och Hoffrätz Rådth, så och Lagman / Öfwer Wermlandh Den Höghwälborne Herre Herr Schwanthe S. / Banér ·

Foto. J. Cederquists Graf. Anst. 1916.

Fig. 56. Danderyd. Svante Banérs gravmonument. Västra gavelsidan.
Westseite des Grabmales Fig. 55.

Friherre till Gamble Carlebij Herre till Diurszholm, Hörning /
holm, Rönneborgh, Serben, Smilden och Ingerits, åhr född / åhr
1621¹ Den 6. juni och sahl. — — — / (Herran)om åhr 1674 d. 6.

¹ ANREP uppgiver 1624.

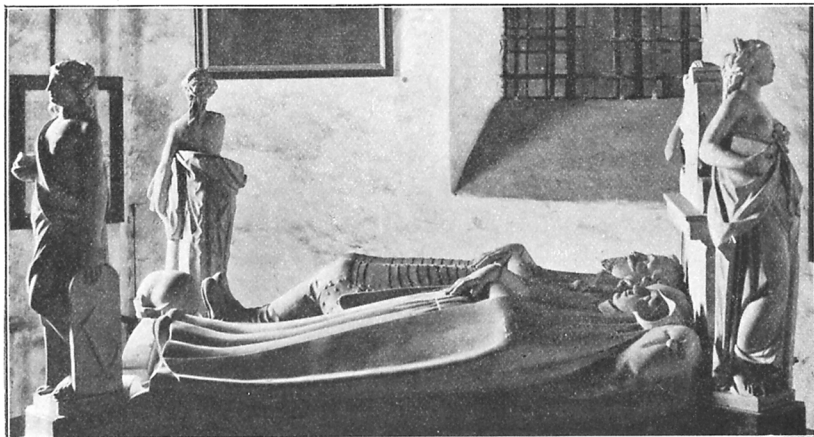

Foto. J. Cederquists Graf. Anst. 1914.

Fig. 57. Danderyd. Detalj från Svante Banérs gravmonument.
Detail des Grabmales Fig. 55.

Maij.» (Se bil. I.) De till detta huvudbaner hörande sexton anvapnen (H. 115 cm.), av vilka nr 1 på fäderne (fig. 62 A) är utförd i överensstämmelse med huvudbaneret, men de övriga med i akanthusblad upplösta hjälmtäcken (fig. 62 C), hänga samtliga å södra långväggen, 8 fäderne till höger (herald.) och 8 möderne till vänster om huvudbaneret.

Huvudbaner med Banérsläktens vapen (fig. 64), skulpterat i trä, krederat och målat, med friherrlig krona över hjärtvapnet och på de tre hjälmarna, oflikat, i hörnen uppbundet hjälmtäcke med fransar samt därunder palmkvistar och troféer kring en kartusch. (H. 255 cm.)

Inskriptionen på kartuschen lyder: »Fordom / General Geheimbde Råådhet / Öfwerer Hoffmästern uthi dhet= / Högförstl[ige] Schleszwig Holstenske= tiensten / Riddar uthaf Johan[n]iter Orden, Frijherre Hr / Johan Gabriel Banér född i Stockholm / d. 16 Decemb. 1662, dödd i Staden Gottorp i Holstén den 19 Decemb. 1706.» (Se bil. I.)

På sidorna om huvudbaneret tvenne i trä skulpterade och målade, med genier och troféer prydda pyramider (H. 190 cm.), den ena med herr Johans 8 fäderneanor, den andra med hans möderneanor.

Huvudbaner med Stenbockssläktens vapen (fig. 63 B), skulpterat i trä, krederat och målat, hjärtvapnet med friherrlig krona och de tre hjälmarna med adliga. Hjälmtäcket upplöst i frodiga akanthusblad; kring en kartusch palmkvistar och troféer (H. 232

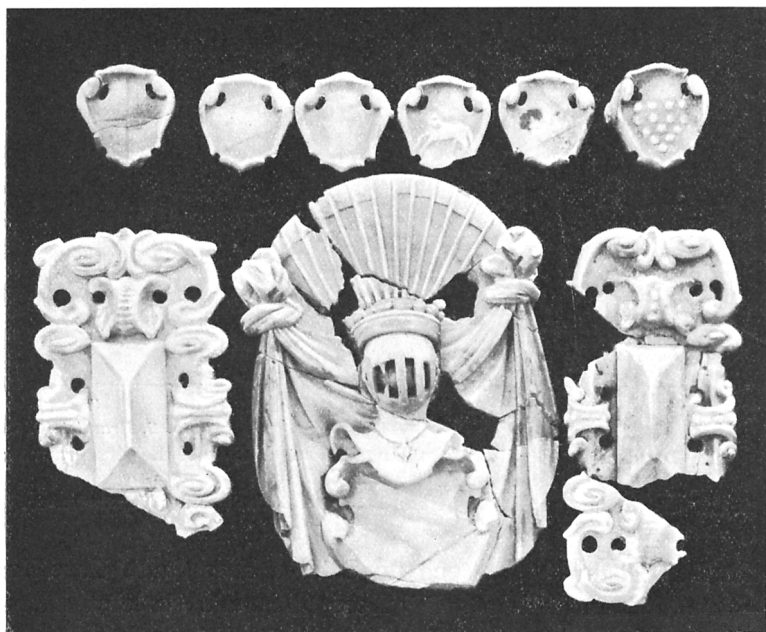

Foto. S. Brandel 1916.

Fig. 58. Danderyd. Detaljer tidigare hörande till Svante Banérs gravmonument. Nu lösa.
Details früher dem Grabmale Fig. 55 gehörig.

cm.). På kartuschen läses: »Kongl. Majj:tz tro-Tienare / och Löitenant under / Kongl. Majj:tz Drabanter den / Högwälborne, nu mera hos Gudh salige Herre och Grefwe / Gref Jacob Stenbock, är född uti Malmö Anno 1663 / den 26 Februarij och afsomnade ute Köping d. 7 janarij 1695.» Å ömse sidor äro uppsatta grev Jakobs anträd (H. 215 cm.) skulpterade i trä och målade (fig. 63 A o. C).

Afritningar II, s. 97, visar en teckning av trenne nu försvunna vapen (fig. 74), vilka möjligen tillhört en anvapenserie.

Svante Mauritz Banérs (se bil. I) begravningsfana med tillhörande stång (se fig. 55). Fanan, av vilken endast fragment uppsatta på svart tyll återstå, är av svart siden, på vilket delar av ett målat huvudvapen samt inskription synas. Den konserverades 1915 av fören. Pietas i Stockholm. Angående denna och andra begravningsfanor berättar Antikvitetsboken följande:

BEGRAVNINGSFANA.

»22 st. likfanor, alla af tiden förlorade utom 2:ne någorlunda i behåll. Den ena af dessa har ett tjockt siden 3 1/2 aln högt 5 aln bredt med hela Banérwapnet intryckt och denna förgyllda öfwer-

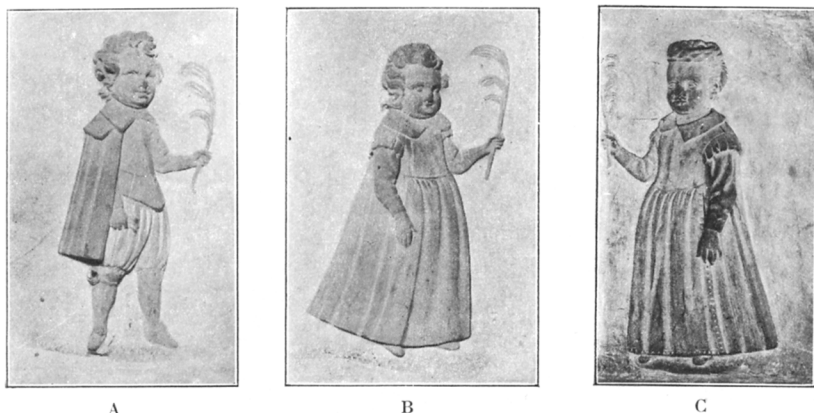

Foto. S. Brandel 1916.

Fig. 59. Danderyd. Detaljer från långsidorna på Svante Banérs gravvård.
A och B söner, C dotter.

Details des Grabmales Fig. 55. A und B Söhne, C Tochter des Verstorbenen.

skrift. Den Höghwälborne och nu Sahlige hoos Gudh Unge Herre H. Swant(e) Mauritz Banér Frij Herr till gamla Carleby, Herre t. Djursholm, Hörningsholm, Hökerum, Rönneborg, Smilten och Serben. Ähr född här i Stockholm d. 24. Junij 1666 och afsombnad sammastädes Sahl. i Her. d. 24 Februarij anno 1668. Hwars själ Gudh ewinnerligen frögde. Runt omkring är en bred och i flera façoner förgylld kant. Den andra af lika storlek har allenast Banére hjärtvapnet intryckt med sina färger och denna gylldene inskrift. Den nu hoos Gudh sahlige unge Herre Wälborne H. Swante Mauritz Banér till Djursholm, Hörningsholm och Hökerum är född i Stockholm d. 24 Junii 1666 och sammastädes i Herranom afsombnad d. 24 Febr. 1668. Kanten är och rundt om förgylld. En annan synes och ha haft ett siden af samma högd och längd som dessa ofwanbeskrifna men swart utan all målning. En quadrat aln som här af war helt och lika tjockt, som på de ofwannämde, fants på silkesvikt att det vägde 5 lod. De öfriga haft tunnaste siden allenast aln högt. På de flesta af dessa synes någon del grewe (?) af samma wapen som här ofwan före finnas anförda och tecknade med F. och M. N:o 1 etc. och således förmodligen nyttjade vid samma tillfälle.» Dessa sistnämnda äro tydligen fädernerne och möderneanor tillhörande en ovanligt fullständig uppsättning av begravningsfanor. Nu samtliga försvunna.

Rörande de till förut nämnda begravningsvapen hörande anvapnen lämna de bland kyrkans arkivalier nämnda (s. 2), av fröken

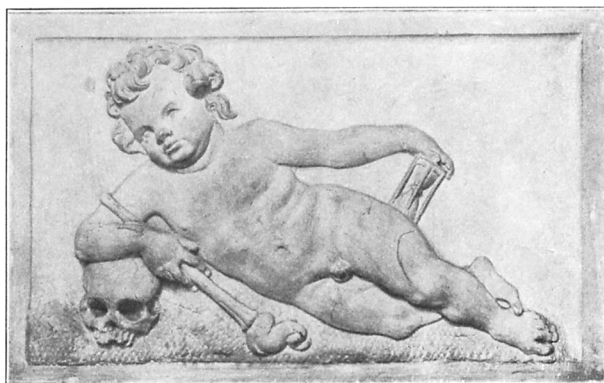

Foto. S. Brandel 1916.

Fig. 60. Danderyd. Detalj från östra gavelsidan på Svante Banérs gravvård. Dödsgenie.

Detail des Grabmales Fig. 55. Totengenius.

Sigrid Leijonhufvud uppställda anträden utförligare upplysningar.

Sköld (Tartsche, kroksköld) av trä, starkt buktad i vertikal led SKÖLD. med den konkava sidan framåt. H. 53,5 cm., B. 41,5 cm. (fig. 65). Framsidan är försedd med tvenne vertikalt gående åsar, av vilka den mellersta är rak och de båda andra S-formade. Sköldens form för övr. se fig. 65; märk urtag. t. höger = läge för lans. Skölden är på båda sidor klädd med pergament över ett lager av senor. Framsidan är målad med ett bottenmönster av röda stiliserade växtornament på blå grund. Detta mönster upptager hela ytan med undantag av den avfasade röda kanten, som bildar en bård runt skölden. I mitten ovanpå bottenmönstret är Banérsläktens vapen anbragt: i rött fält en spets fr. höger i silver, därövan en sidoställd, sluten hjälm i silver med nio åt vänster riktade hjälmfanor med samma märke som å skölden. På baksidan finnas trenne järnbyglar för remmar. Pergamentet är nött och på sina stäl-

Foto. S. Brandel 1916.

Fig. 61. Danderyd. Huvudbaner över Svante Banér, † 1628. Funeralwappen des Svante Banér († 1628).

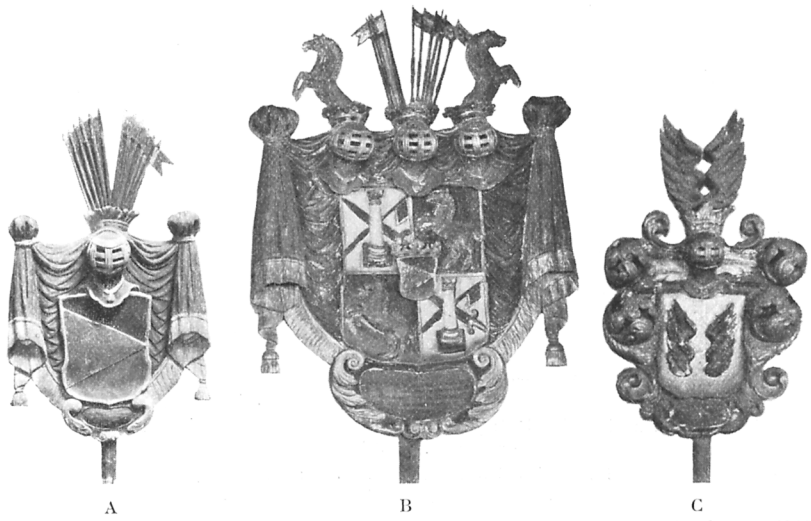

Foto. J. Cederquists Graf. Anst. 1916.

Fig. 62. Danderyd. Begravningsvapen över Svante Svantesson Banér († 1674).
A första fäderneanan, B huvudbaner, C moderneana.
Funeralwappen des Svante Svantesson Banér († 1674).

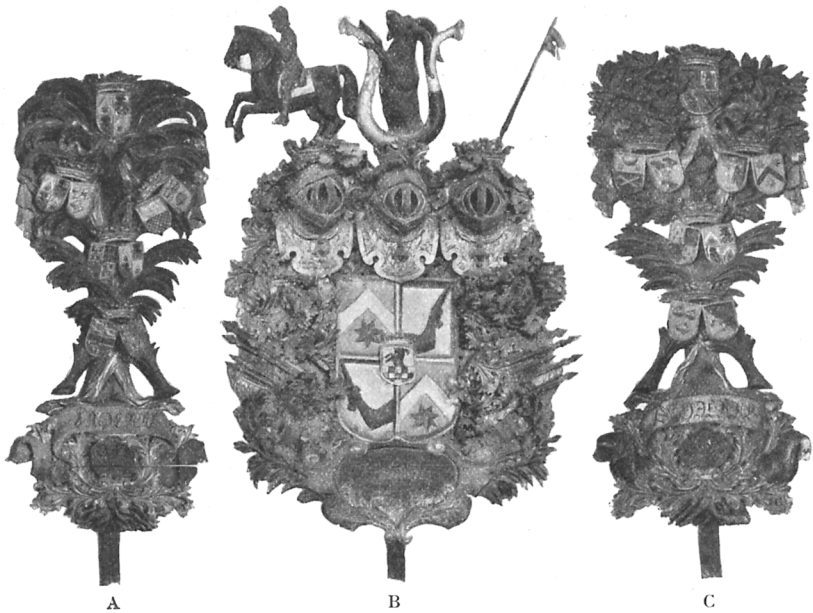

Foto. J. Cederquists Graf. Anst. 1914.

Fig. 63. Danderyd. Huvudbaner (B) och anvapen (A o. C) över
Jakob Stenbock († 1695).
Funeralwappen des Grafen Jakob Stenbock († 1695).

len sprucket, färgen nött och på några ställen senare påmålad.¹ Särskilt vapnet torde vid av prof. F. W. Scholander företagen restaurering starkt förändrats, då den avvikelse från gängse bruk, som sköldens hjälmprydnad nu visar, ej förekommer å äldre avbildningar av densamma (Peringskiöld, Monumenta III, fol. 301, sam

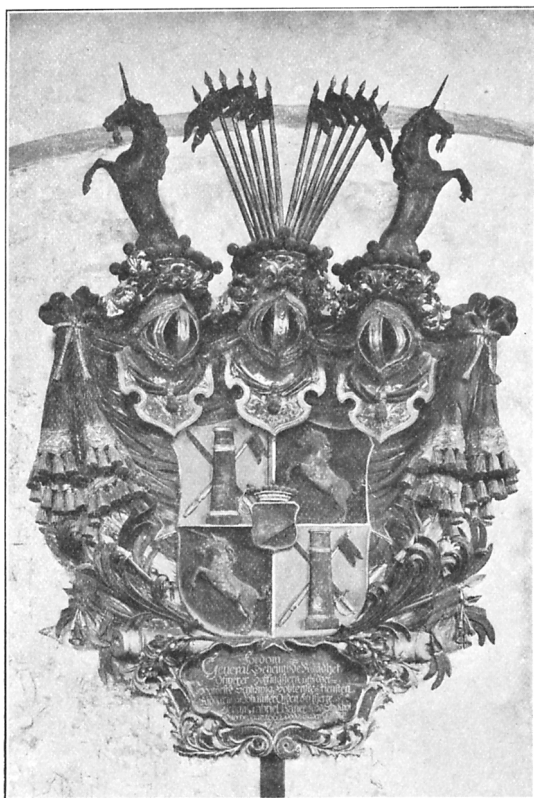
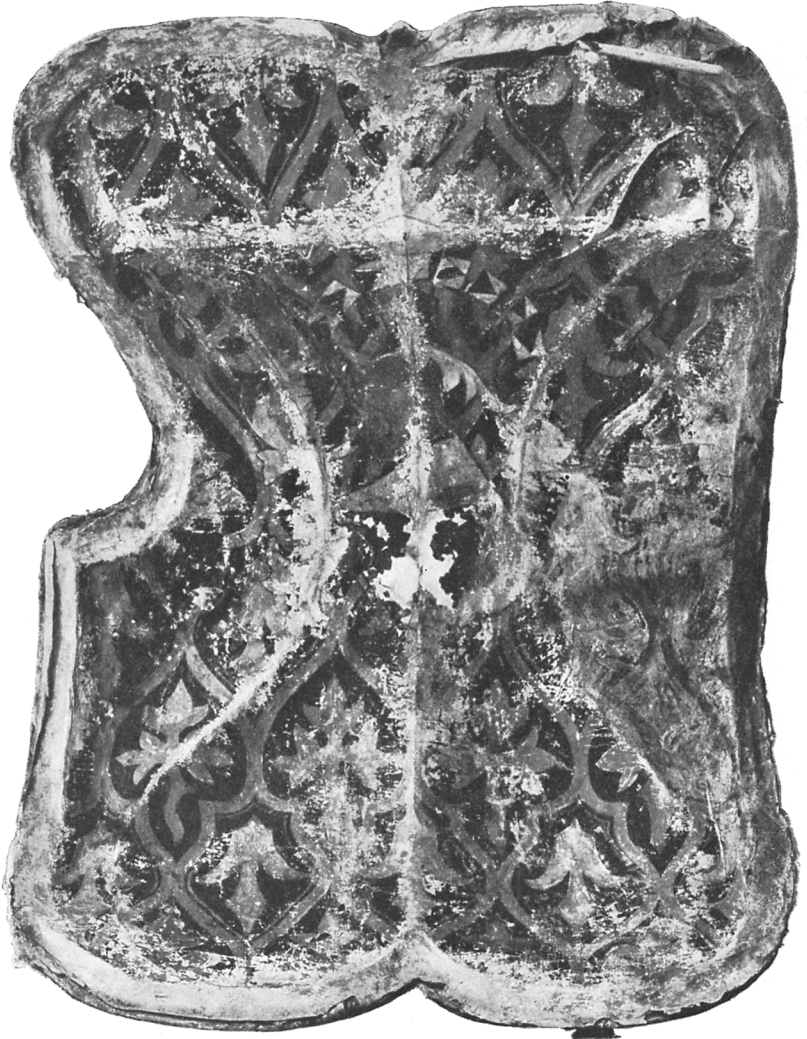

Foto. J. Cederquists Graf. Anst. 1914.

Fig. 64. Danderyd. Huvudbaner över Johan Gabriel Banér († 1706).
Funeralwappen des in Schleswig-Holsteinischem Dienste gestorbenen
Johan Gabriel Banér († 1706).

Afritningar II, s. 97). När prof. Scholander fann skölden, var framsidans pergament helt lossnat. — Peringskiölds Mon. III, fol. 301, innehåller en anteckning om denna sköld: »En gamal Banére skilt hängde inne i Sakristigan tagen fordom uthur Grå-

¹ Jfr E. EKHOF, Tvenne sköldar från slutet av medeltiden i S. F. T. häft. 21, HILDEBRAND, Sveriges Medeltid II, s. 343, KLINGSPOR i U. F. T., bd. I, h. 4, C. A. O[ssbahr], i Ny Illustrerad Tidning, årg. 26, nr 2 (d. 11 jan. 1890).

Foto. J. Cederquists Graf. Anst. 1916.

Fig. 65. Danderyd. Begravningsvapen, troligen öfver Eskil Isaksson Banér,
† 1488 el. 1489.

Funeralwappen wahrscheinlich über Eskil Isaksson Banér, † 1488 oder 1489.

munkholm med denna nya påskrift: Åhr 1634 den 20 septemb. togz denna Skiöldē medh Banérewapnet uthur klosterkyrkian i Sigtuna, — och den älste abots — — — ste insignia av samā släkt som och flere gamble adelige Släkter äro sedan förkomne och uppsatt i Dandery kyrkia, dehr åtskillige af denna adelige gamble Banéresläkten begrafne liggia.»

Den här omtalade påskriften synes redan i slutet av 1600-talet varit svårläst, enär den citeras något olika å de tre ställen, där den finnes omnämnd. Den nämnes i Peringskiöld III, s. 49 K. B., i Peringskiöld III, fol. 301 (reseanteckningsboken) samt i Palmskiöldska saml. U. B. Endast den här ovan citerade anteckningen har uppgiften om Gråmunkeholm. Är den ej en felskrivning för Sigtuna, anger den väl snarast, att skölden före Sigtuna varit i Gråmunkeholm, d. v. s. i Gråmunkeklostrets kyrka på Riddarholmen i Stockholm. Antagligen fördes den då, ss. anteckningen ovan synes angiva, 1634 till Danderyds kyrka,¹ där den kvarstannade till år 1858, då den i samband med planerandet av Banérgravens iståndsättande förvärvades av professor F. W. Scholander.² Med dennes samling kom den 1869 i konsthandeln och skulle hamnat i Napoleon III:s samling på Pierrefonds, därest den icke upptäckts och inköpts av frih. Per Banér på Siöö. Av honom skänktes skölden till Livrustkammaren år 1889, där den nu förvaras (inv. nr 5735).

Denna mycket märkliga sköld kan ha varit en verklig brukssköld och är av den typ, som var vanlig under 1400-talets senare hälft. Den har säkerligen tillhört någon av de då levande medlemmarna av Banérsläkten, möjligen Eskil Isaksson till Wenn-garn, † 1488 el. 89 (se bil. I). Vid ägarens död har den förts i begravningsprocessionen och upphängts i kyrkan.

Hjälm av slätt svartjärn med visir och halskrage, vikt 3 1/2 kg. HJÄLM.
Från förra hälften av 1600-talet,² funnen i prästgårdsmarken. Hjälm, som är väl bevarad, torde knappast hava legat någon längre tid i jorden. Det förefaller icke osannolikt, att den ursprungligen funnits i kyrkan och då tillhört någon av Banérgravarna. Det var ju icke ovanligt, att den dödes hjälm uppsattes i kyrkan. I så fall har den under senare tid såsom så mycket annat kommit tillfälligtvis ur kyrkan och någon kortare tid legat i jorden, för att sedan åter hittas och återföras dit. Den står nu uppsatt i ett fönster nära Svante Banérs gravvård.

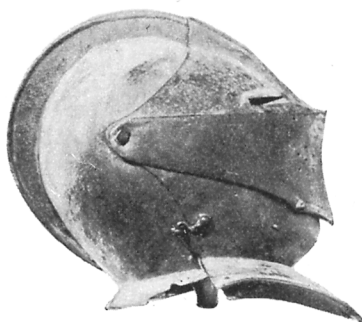

Foto. S. Brandel 1916.
Fig. 66. Danderyd. Hjälm från 1600-talet.
Eiserner Helm. 17. Jht.

¹ En teckning i Afritningar (fig. 74) vittnar om att skölden fanns i Danderyd på 1680-talet.

² Enl. frih. Rudolf Cederström.

Foto. J. Cederquists Graf. Anst. 1916.

Fig. 67. Danderyd. Porträtt av Svante Banér 1624.
Bildnis des Gouverneurs in Riga Svante Banér 1624.

GRAVVALV. Under kyrkans östra del och med nedgång framför altaret finnes ett större gravvalv för familjen Banér på Djursholm. I detsamma förvaras enl. Klingsporr i U. F. T. ett flertal delvis präktigt utstyrda kistor.

PORTRÄTT. Porträtt (fig. 67) i olja på väv av Svante Gustafsson Banér (se bil. I) med påskrift: »Schwante Banér Frijherre Till G: Carlebij S: R: Rådth och General Gouverneur i Riga. Aetatis Suae 41 Anno 1624.» Draperi och landskapsfond ha annan karaktär än porträttet och torde vara en senare påmålning. Förgylld och svart ram. H. 130. B. 110 cm.

Kristus på korset, oljemålning på väv. Fyra små änglar med bibelspråk sväva kring Frälsarens huvud. Målningen är signerad med: »C. G. Erdman pinxit. A:o 1772.» Förgylld ram. H. 81. B. 62 cm.

Kristus nedtages från korset, oljemålning på väv. Signerad som den förutnämnda. Förgylld ram. H. 81. B. 62 cm.

Kristus i bröstbild, oljemålning på väv fr. börj. av 1800-talet. Förgylld ram. H. 102. B. 80 cm. Undanställd. Enkelt arbete.

Följande av Ambrosius Hedengran med kopparstuckna omramningar sirade minnesblad finnas i kyrkan, alla i enkla träramar:

Fröjdekväde över Uppsala mötes hundraårsminne 1693.

Begravningskväde vid Karl XI:s begravning 1697.

Åminnelsekrift över segern vid Narva 1700.

Fröjdekväde över religionsfrihetens införande i Schlesien 1707.

Åminnelsekrift vid jubelfesten 1721.

Åminnelsekrift vid reformationsfesten 1730.

Vidare finnas följande tryckta kungatal:

Gustaf III:s tal 25 juni 1771.

Gustaf III:s tal 21 aug. 1772.

Karl XIII:s tal vid riksdagens öppnande 1810.

Karl XIII:s tal vid riksdagens öppnande 1817, samtliga i förgyllda rammar.

Nummertavla av trä, rektangulär, med skulpterat förgyllt överstycke. H. 57. B. 45 cm. Oan-

TAVLOR.

KOPPARSTICK
O. DYL.

Foto. S. Brandel 1916.

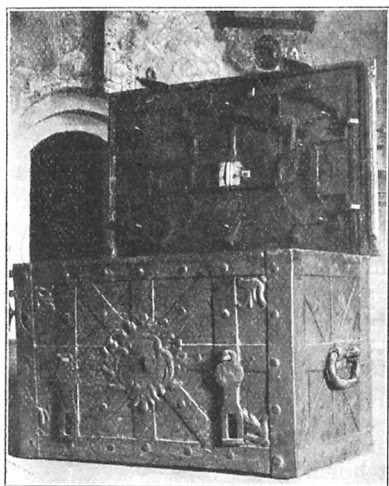
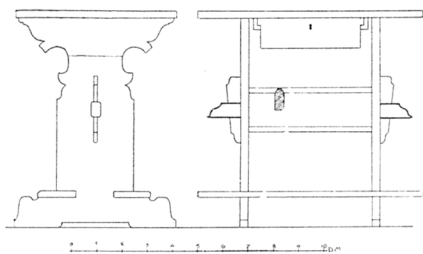
Fig. 68. Danderyd. Fattigbösssa.
Armenbüchse.

Foto. S. Brandel 1916.

Fig. 69. Danderyd. Kyrkkista av
järn från 1780-talet.
Eiserne Kiste um 1780.NUMMER-
TAVLOR.

Delin. S. Brandel 1916.

Fig. 70. Danderyd. Bord av 1600-talstyp.

Tisch in der Sakristei. Typus des 17. Jhts.

vänd, förvaras i skrubben under orgelläktaren, från 1700-talet.

Nummertavla av trä, oval, med förgylld ram, fr. 1700-talet. H. 60. B. 47 cm.

Tvenne rektangulära nummertavlor av trä med förgylld ram och smidda, förgyllda ljushållare, utförda 1915 efter ritning av professor L. I. Wahlman. H. 140. B. 55 cm.

NUMMER- SKÅP. Tvenne nummerskåp av trä målade i gröngrå, ådrad färg, utförda 1915 efter ritning av professor L. I. Wahlman. H. 65. B. 40 cm.

TIMGLAS. Timglas med 4 glas, hållarna kring glasen av förgylld mäsing, ramen däromkring av förgyllt, skulpterat furuträ, ståndaren av ek med förgylld, målad, ej plastisk, ornamentik. Från 1700-talet. H. 60 cm. Är placerad på predikstolen.

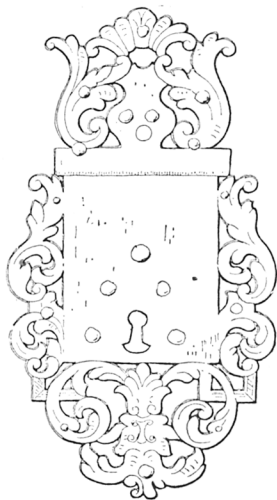
KOLLEKT- O. FATTIGBÖSSOR. Kollektbössa av furu med svarvad fot, brunmålad. 1700-talet. H. 95 cm.

Fattigbössa (fig. 68) av smitt järn (H. 20 cm.) med tvenne järnband fäst vid en fyrkantig furupåle, som uppbär ett snedställt takt, täckt med järnplåt. En vitmålad plåtskiva mellan taket och bössan visar en fattigt klädd kvinna och har nedom denna påskriften: Tänk menska i din glädje dag / På den som torftig, sjuk och svag / Blott lefver för att lida / och (d)rägt af döden bida /. Bössan stod förr utanför kyrkogården vid vägen. Förvaras nu i skrubben under orgelläktaren.

KYRKKISTOR M. M. Kyrkkista (fig. 69) från 1780-talet helt av smidesjärn med smidda ornament och nyckelskylt, visande rokokoformer. L. 82. B. 52. H. 51 cm. Förvaras i sakristian.

Kyrkkista, troligen från 1756, av ekträ, vackert järnbeslagen (fig. 71), med kupigt lock med penningtratt. L. 97. B. 55. H. 62 cm. Står i kyrkans nordvästra hörn.

Klädkista av furuträ med enkla järnbeslag. L. 137. B. 62. H. 62 cm. Även den stående i nordvästra hörnet.

Delin. S. Brandel 1916.

Fig. 71. Danderyd. Beslag å kyrkkista.

Bord i sakristian av brunbetsad furu (fig. 70). 1600-tals typ. Anlikare av mässing med påskrift: »Förordn: d: 29 maji 1739. Danderyds kyrka 1787.»

Karl XII:s kyrkobibli i vackert skinnband med mässingsknappar. BÖCKER.

Danderyds Antiquitetsbok i vackert skinnband (se ovan under kyrkans arkivalier s. 2).

Antavlor till kyrkans begravningsvapen (se s. 2), inbundna i prätigt skinnband av skulptrisen fröken Sigrd Blomberg.

Klocka av malm (D. 86, H. 77 cm.), omgjuten 1841, bär sedan dess följande inskription: »/ Denna Klocka, som sedan år 1539 haft / till påskrift Si Deus nobiscum quis / contra nos, blef på kyrkans bekostnad / omgjuten år 1841, då C: E: Unander var / kyrkoherde J: Sunström / och P: Hedin kyrkovärdar ./» Gjuten av Fr. Seipel & J. G. Liljendahl, Stockholm. Enligt Antikvitetsboken var inskriften före omgjutningen: »Si Deus nobiscum quis contra nos. Ano MDXXXIX.» KLOCKOR.

Klocka av malm (D. 75, H. 67 cm.), omgjuten 1841. Sedan dess med inskription: »Denna klocka, minne efter generalen Johan / Gabr. Banér med inscription (sic!) Soli deo gloria / blef på kyrkans bekostnad omgjuten år 1841 då / C: E: Unander var kyrkoherde, J: Sundström / och P: Hedin kyrkovärdar.» Gjuten av Fr. Seipel & J. G. Liljendahl. Enligt Antikvitetsboken var inskriptionen före omgjutningen: »Soli Deo Gloria», Banérvapnet och »Johan Gabriel Banér. Gloria in excelsis Deo! Me fecit Holmiae Gerhardt Meijer Anno 1717.»

Båda klockorna hänga i klockstapeln.

Foto. S. Brandel 1916.

Fig. 72. Danderyd. Konsol på Svante Banérs gravmonument.
Detail des Grabmals Fig. 55.

Sammanfattning av Danderyds kyrkas konsthistoria.

I. Före nuvarande kyrka har funnits en, måhända två äldre kyrkor av trä eller sten. Om deras utseende och läge är intet bekant. Kyrka i Danderyd dokumentariskt nämnd 1314. Inventarier från denna tidiga medeltidsperiod finnas bevarade i tvenne triumfkrucifix (fig. 19 o. 30), en madonna fr. omkr. 1300 (fig. 29) och en dopfuntsfot (fig. 6).

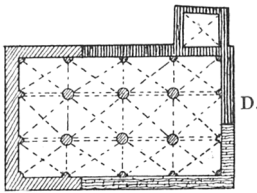
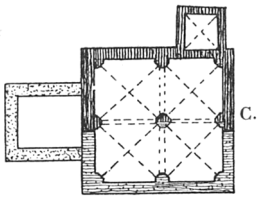
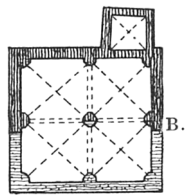
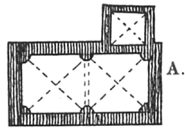

Fig. 73. Danderyd.
Kyrkans planutveckling.
Grundrissentwicklung
der Kirche.

II. Omkring år 1400 uppfördes en ny, rektangulär, åtm. invändigt putsad gråstenskyrka med kryssvälvd, ursprunglig sakristia (fig. 73 A). Kyrkan hade antagl. först inbertak av trä, men välvdes mot medeltidens slut med två stjärnvalv, burna av flersprångiga väggpelare. Pryddes med kalkmålningar omkr. 1530—50 på bekostnad av en Banér vid Djursholm. Hade då ett altarskåp, varav en rest (fig. 28) finns kvar.

III. Kyrkan utvidgades, sannolikt på 1570-talet, söderut till en nästan kvadratisk, tvåskeppig hallkyrka. 2 nya valv i södra skeppet. Portal i sydväst. Sadeltak (fig. 73 B). Denna utvidgning bekostades sannolikt av Gustaf Banér på Djursholm. — Inventarier fr. denna tid: 2 Banérgravstenar och den präktiga bokdynan fr. 1557, skänkt av Axel Nilsson Banérs änka.

IV. I väster tillbyggdes ett torn eller ett vapenhus i slutet av 1500-talet (fig. 73 C). Detta blev möjligen aldrig fullbordat.

V. Under 1600-talets första årtionden ombyggdes kyrkan helt. Den förlängdes västerut, omformades till en 3-skeppig hallkyrka om 4 travéer. Enkla kryssvalv, burna av rundpelare. Ingång i väster och söder (fig. 73 D). Kyrkogården utvidgades i samband härmed åt väster, och den nuvarande stigluckan byggdes. Denna omfattande ombyggnad företogs säkerligen till större delen på be-

kostnad av kyrkans dåvarande patronus, Svante Gustafsson Banér, och hans maka Ebba Grip. Dessa skänkte även kyrkan dess nuvarande praktfulla predikstol (1628).

VI. Därefter följde en gravkultsperiod, som sträckte sig fr. tiden omkr. 1630, då Axel Nilsson Banérs och Svante Gustafssons ståtliga vårdar, bägge av Aris Claeszon fr. Haarlem, uppsattes, fram till början av 1700-talet, från vilken tid de sista begravningsvapnen stamma. Under denna tid skänkte Banérsläkten till kyrkan flertalet av dess inventarier, ss. en del nattvardskärl, belyningsföremål, textilier m. m. År 1707 tillkom altartavlan, bekostad även den av Banérsläkten.

VII. 1732 upptogs ett nytt fönster åt söder. 1757 beslöts om samtliga fönstrens förändring (till nuvarande utseende) samt om igenmurande av sydportalen. — Ny dopfont skänktes av Banérfamiljen under mitten av 1700-talet.

VIII. Orgelläktare, orgel och urverk fullbordades 1794. Orgelläktarens barriär utfördes av hovsnickaren Ifversson fr. Sthlm.

IX. År 1896 utvidgades kyrkogården åt väster.

X. År 1915 genomgick kyrkan en genomgripande restaurering, enl. ritn. av prof. L. I. Wahlman. stadf. gm Kungl. brev $^{22}/_1$ och $^{16}/_7$ 1915. Härvid inlades värmeledning i kyrkan, väggmålningarna framkallades, ny altarring utfördes, predikstolen befriades från övermålning, inventarierna renoverades och kompletterades m. m.

XI. År 1916 utvidgades kyrkogården åt söder efter utkast av prof. L. I. Wahlman.

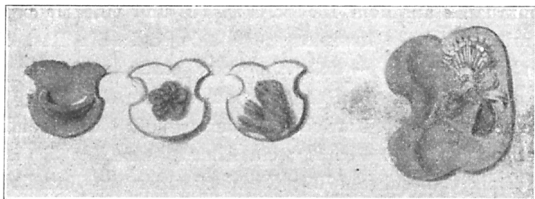

Fig. 74. Danderyd. Trenne nu förkomna vapen i kyrkan. samt Banérskölden, fig. 65. Ur Afritningar.

Funeralwappen, früher in der Kirche, nach einer Zeichnung um 1680.

Zusammenfassung.

Die jetzige Kirche in Danderyd ist eine rechteckige, dreischiffige Hallkirche ohne Turm, aus Granit gebaut, mit Giebeln aus Backstein, innen und aussen weissverputzt. Sie ist das Ergebnis einer langen Entwicklung. Die nordöstliche Partie mit der Sakristei (zwischen 1 u. 2, Fig. 11) ist der Kern des jetzigen Baus und scheint frühestens um 1400 gebaut zu sein. Diese erste, kleine Granitkirche war wohl ursprünglich, nach einer in Uppland gewöhnlichen Sitte, mit einer hölzernen Tonne bedeckt, aber gegen Ende des Mittelalters muss sie mit zwei Sterngewölben überwölbt worden sein. Die unteren Teile der mehrsprüngen Wandstützen (Fig. 12 u. 73 A) dieser Gewölbe sind nämlich noch vorhanden. Wahrscheinlich in Zusammenhang mit der Wölbung wurde die Kirche um 1530 mit Kalkmalereien geschmückt, die zum Teil noch bewahrt sind (Fig. 21—25). Donator des gemalten Dekors war wahrscheinlich — nach gemalten Wappen zu urteilen — die Familie Banér, die auch in späteren Zeiten als freigebige Gönnerin der Kirche auftrat.

Nach 1579 wurde die Kirche gegen Süden erweitert, wobei die Südwand niedrigerissen und zwei neue Sterngewölbe ausgeführt wurden (Fig. 12 u. 73 B). Reste eines hierzugehörigen Anbaus — Turm oder Vorhalle — sind bei einer Freilegung 1915 angetroffen (Fig. 12 u. 73 c) worden.

Um 1620—1630 wurde ein grosser Umbau ausgeführt, welcher der Kirche ihr jetziges Aussehen gegeben hat. Es geschah auf Kosten des Reichsrates und Gouverneurs von Riga, Swante Banér, eines Bruders des berühmten Feldherrn Johan Banér. Die Westwand und der westliche Anbau wurden niedrigerissen, die Kirche gegen Westen erweitert und die alten Sterngewölbe durch 12 von Halbsäulen und Säulen getragene Kreuzgewölbe ersetzt. (Fig. 11 u. 73 B.) Die Kirche stand nunmehr als regelrechte, dreischiffige Halle da.

Noch vor der ältesten Periode der jetzigen Kirche müssen sich doch eine oder mehrere Kirchenbauten in dem Kirchspiel befunden haben. Es sind nämlich folgende aus Holz geschnitzte Einrichtungsgegenstände aus älterer Zeit als 1400 aufbewahrt worden. Ein Triumphkruzifix, hervorragende Arbeit, aus dem 12. Jht. (Fig. 30), weiter ein Triumphkruzifix aus dem 13. Jht. (Fig. 19) und eine Madonna um 1300 (Fig. 29). Weitere mittelalterliche Inventargegenstände sind: Ein Rest eines mittelalterlichen Schnitzaltars (Fig. 28) — möglicherweise eine Arbeit von Bernt Notke — aus dem Ende des 15. Jhts., ein Rauchfass aus Bronze (Fig. 38).

Andere bemerkenswerte Einrichtungsstücke sind: Eine reich aus Holz geschnitzte Kanzel von ung. 1630 (Fig. 31); ein Altaraufsatz (Fig. 27) aus geschnitztem und bemaltem Holz vom Jahre 1707; Grabdenkmäler der Familie Banér, nämlich kalksteinerne Platten mit reichem Reliefschmuck vom 1545 und 54 (Fig. 52 u. 53), ein Epitaph in schwarzem und weissem Marmor (Fig. 54) und eine Grabtumba (Fig. 55) aus grauem Sandstein und braunem Kalkstein, beide mit reichem statuarischem Schmuck und von dem in Schweden stark tätigen Bildhauer Aris Claeszoon aus Haarlem zwischen 1630—35 ausgeführt.

Gut erhalten ist auch eine Serie Funeralwaffen (Fig. 61--65). Fig. 65 ein wirklicher Kampfschild aus dem Ende des 15. Jhts.

Neben der Kirche steht ein Glockenturm von dem in Uppland während des 18. Jhts. gebräuchlichen Typus.